

CURS FILOSOFIE GENERALA

Autor: Lector Univ. Dr. Adrian Marcu

INTRODUCERE

Unul dintre cei mai mari filosofi ai lumii, dacă nu cumva părintele filosofiei, însuși, a fost Socrate. El este important, din perspectiva modernității, din mai multe puncte de vedere:

- 1) Fixează, în istoria gândirii omenești, statutul filosofului ca entitate, ca personalitate a gândirii. Așa cum vom putea vedea, multă vreme în istoria gândirii omenești „ideile filosofice” au fost fie intrinsece (în corpusul unor narațiuni), fie „topite” în anumite mituri, cosmogonice, de origine etc.
- 2) Este cel care „dă naștere” îndoielii, ca principiu filosofic fundamental. *Știu că nu știu nimic*, este maxima care a făcut carieră în istoria filosofiei și a încetățenit, pentru totdeauna, relativismul cunoașterii.
- 3) Socrate este părintele maieuticii. Altfel spus, al „nășitului” ideii ori, în termenii filosofiei moderne, al *hermeneuticii*. Privită din toate punctele de vedere, răsucită pe toate părțile, o idee (cu titlu de certitudine absolută) se relativiza, pe parcursul discuției, pentru a se transforma, în cele din urmă, în chiar contrariul ei):

„Întrebarea ca atare, generatoare de probleme, precum și dialogul care se înfiripă cu savantul, omul politic, meșteșugarul, sclavul, omul pios, adolescentul timid ori cu militarul paralizează ori deconcertează. Ele tulbură comoditățile obișnuite de gândire, obligând, după eșecul tentativei

*de a răspunde, după o anume ameteală (Platon Lysis), la efortul personal care se impune, dacă nu pentru a rezolva, cel puțin pentru a clarifica termenii chestiunii.*¹

Mai luăm cunoștință, din pasajul de mai sus, de încă un „obiectiv” fundamental al filosofiei, și anume acela de a „anula” comoditățile de gândire, prejudecățile, fetișurile, preconcepțiile. Marea pe care ne-o dă filosofia lui Socrate, și care rămâne valabilă până în zilele noastre, este aceea că nu putem vorbi de „idei fixe”, de certitudini privite și judecate la modul absolut.

Nimic nu este sigur, fixat o dată pentru totdeauna; aceasta este, așadar, marea lecție de filosofie modernă pe care ne-o dă **Socrate**.

Potrivit unor specialiști, înțelesul etimologic al cuvântului este acela de *iubire de înțelepciune* (**philo** – iubire, prietenie, căutare, și **sophia** – înțelepciune, cunoaștere autentică, esențială).

¹ Christian Ruby, *Istoria filosofiei*, București, Editura Corint, 2003, p. 10

MEDICINĂ

În strânsă legătură cu ideile filosofice a fost medicina. Pentru că, așa cum filosofia „cercetează” omul din punct de vedere spiritual, ca entitate „metafizică”, tot așa medicina privește omul „fizic”. La început, medicii „cercetau” corpul omenesc „pe părți” pentru că, în cele din urmă, din vremea lui Hippocrate, acesta să fie considerat ca o entitate, ca un tot:

O serie de atacuri susținute și victorioase împotriva solidismului au fost date de exponenții umoralismului hipocratic. Medicii hipocratici din Grecia antică au susținut că boala afectează întotdeauna întregul organism, chiar dacă aparent maladia este strict localizată: „Hipocrate a fost probabil primul holist cunoscut”. Alcmeon din Crotona introduce conceptul de cază, înțeles ca o stare de echilibru și funcționarea armonică a secrețiilor corpului, care definește starea de sănătate a organismului. Boala era concepută în termenii unei pure filosofii speculative ca o stare de discrazie, adică o secreție deficitară, disarmonică a patru ipotetice umori: phlegma fabricată de creier, bila galbenă a ficatului, bila neagră produsă de splină și sângele care pe atunci se credea că este produs de inimă. Cu toate că secrețiile incriminate erau înțelese naiv și nu reprezentau esența mediului intern al organismului, totuși explicația integralistă dată în acea perioadă s-a dovedit a fi veridică, reprezentând o speculație filosofică de vârf transformată de medicina actuală în teorie științifică a holismului. Același lucru se poate spune și despre ideile medicale hipocratice cu privire la rolul factorilor de mediu în geneza bolilor, aspru criticate de reprezentanții curentului solidist, mai ales în ceea ce privește factorii geo-climatici, care în medicina actuală au trecut din domeniul filosofic-speculativ într-un domeniu științific exact, verificat experimental.²

² Dr. Mihai C. Teodorescu, *Filosofia nemuririi*, București, Editura Vega, 2001, p. 12

„Gândirea” medicală a evoluat, de-a lungul timpurilor, ea fiind, de altfel, strâns legată de „evoluția” (sau nu) a ideilor religioase și filosofice:

Orientarea teoretic-speculativă în medicină a fost condiționată de teocrația elitei conducătoare. Medicii purtau discuții sterile la patul bolnavilor, legate de influența îngerilor sau a demonilor asupra stării de sănătate, de existența unui dezechilibru al unor umori fictive care ar produce simptomele bolii. Se aplica principiul de tratament exclusiv simptomatic al lui Galen, conform aforismului: „procedul terapeutic trebuie să fie opus simptomelor bolii”. De pildă, în febră – împachetări cu cerceafuri înmuiate în apă rece, în boli digestive cu aspect toxic – administrarea unui purgativ. Deoarece intelectualitatea medievală era formată mai ales din clerici, gândirea medicală era copleșită de prejudecăți religioase, profesiunea medicală însăși fiind o îndeletnicire predominant monahală. Determinismul bolii era considerat ca fiind de natură magică: se explica, fie prin acțiunea nemijlocită a forțelor oculte ale răului. Fie ca rezultat al pedepsei Divine pentru neîndeplinirea poruncilor sau ca o încercare dată de Dumnezeu (chiar și omului bun) pentru a-l perfecționa spiritual și a-l apropia de el (Cartea lui Iov, Vechiul Testament). În toate situațiile, conceptul de transcendent al bolii, indiferent că acestuia i se atribuia o natură satanică sau divină, era înțeles ca fiind de origine supranaturală, fantastică.³

Desigur că ideea de **medicină** s-a schimbat, de-a lungul vremurilor și a timpului:

Aceasta explică atenția mai mare acordată de medicina medievală combaterii simptomelor bolii decât cauzei bolii care, având o natură miraculoasă, nu putea fi remediată decât prin credința religioasă. Esența ideii de transcendent în medicina medievală și antică o reprezintă conceptul unei puteri, fie ea bună sau rea, exterioară omului și misterioasă

³ id., *ibid.*, p. 13

prin ea însăși care generează suferința organică și sufletească. În religiile care considerau maladia ca un rezultat al apartenenței demonice, bolnavul devenea un paria, iar infirmilor și bolnavilor cronici le era interzisă intrarea în tagma preoțească.

*Desconsiderarea manopereleor terapeutice **practice**, manuale, meșteșugărești. Astfel, folosirea bisturiului era socotită incompatibilă cu calitatea de medic cult, biserica creștină considerând infamantă „vărsarea de sânge”, astfel că mica chirurgie a fost trecută în sarcina bărbierilor și frizerilor.*

*Existența unui spirit **dogmatic**, caracteristic modului de gândire teocratic, fiind la modă adaptarea conformistă în tipare rigide a unor idei tradiționale formulate de Hipocrat sau Galen. De pildă, John Caius, președintele Colegiului Medicilor londonezi la mijlocul secolului al XVI-lea a propus unui tribunal să condamne la închisoare un tânăr medic de la Universitatea din Oxford care îndrăznise să afirme că Galen a comis erori.⁴*

Un moment deosebit de important în istoria dezvoltării medicinei a fost dezvoltarea microbiologiei și începutul luptei, începând din acest moment, cu imperiul nevăzut al microbilor:

La sfârșitul secolului XIX Pasteur și Koch au creat bazele științifice ale microbiologiei medicale, care a permis declanșarea primei mari ofensive a luptei împotriva bolilor transmisibile. Se descoperă vaccinul antivariolic apoi, rând pe rând, vaccinul antirabic, antidifteric, antitetanic ș.a.m.d. Rezultatele au fost remarcabile: în primele decenii ale secolului XX scade spectaculos procesul de îmbolnăvire și moarte prin variolă, turbare (rabie), difterie, tetanos etc.⁵

⁴ id., *ibid.*, p. 14

⁵ id., *ibid.*, p. 15

Un alt moment important în dezvoltarea „teoriei și practicii medicinei” a fost descoperirea unor microbi care secerau înainte sute de mii de vieți omenești, cum ar fi tuberculoza, ori holera, de pildă:

Robert Koch descoperă în 1876 microbul antraxului (infecție gravă a pielii de aspect negricios), apoi bacilul tuberculozei în 1882 și vibrionul holerei în 1884, ceea ce face ca antraxul, tuberculoza și holera să fie îngrădite, controlate epidemiologic, marcându-se o cotitură crucială în victoria împotriva lor. Toate aceste fapte medicale concrete din acțiunea de combatere a bolilor microbiene, confirmate de experiențele științifice și de excelentele rezultate terapeutice, au alimentat ideea determinismului unicauzal al bolilor. Doctrina științifică medicală de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX a avut un caracter pozitivist, susținând necesitatea de a elimina tot ce depășește datele concrete ale experiențelor medicale clinice și de laborator, afirmându-se ca o poziție antiîfilosofică, apărută ca o reacție împotriva dogmatismului și speculațiilor inutile făcute de medicii medievali la patul bolnavului.⁶

⁶ id., *ibid.*, p. 16

FILOSOFIE

1. Ce este filosofia?
2. La ce folosește filosofia?
3. Filosofie și religie
4. Filosofie și medicină

1. Ce este filosofia?

Este interesant de observat faptul că, din cele mai vechi timpuri, ideea de filosofie a fost legată de percepția realității. Din această perspectivă privind lucrurile, viziunea modernă asupra filosofiei se desparte fundamental de vechea perspectivă, ori de gândirea de tip filosofic, bazându-se aproape exclusiv pe receptarea lumii înconjurătoare **prin simțuri**. Este aici, însă, o problemă ce diferențiază net filosofia idealistă de cea, să-i zicem, „materialistă”. Primii afirmă că adevărata realitate, cea esențială, singura importantă, este tocmai aceea care nu poate fi percepută de simțuri. Mai mult decât atât, filosofia indiană amendează această realitate care poate fi percepută în mod senzorial, pe care o numește *maya*, și care este falsă, iluzorie, „mincinoasă”:

Pozitivismul este un curent filosofic întemeiat de A. Comte în secolul XIX, care se opune generalizărilor filosofice și afirmă principiul după care adevărul științific se limitează exclusiv la faptele confirmate de experiență, astfel încât unica realitate este cea dată de cunoașterea senzorială.⁷

2. La ce folosește filosofia?

Ceea ce ne propunem în volumul de față este prezentarea unui succint istoric al filosofiei (până în Evul Mediu), ori mai degrabă al ideilor filosofice fundamentale, din cele mai vechi timpuri și până azi, „împletite” cu „ideile” medicale dar, mai cu seamă, cu actele de practică medicală, și a consecințelor acestora în planul gândirii al filosofiei și al socialului:

⁷ id., *ibid.*, p. 11

Nu e superfluu (...) să ai la dispoziție câteva repere din istoria filosofiei. Firește că aceste repere nu înlocuiesc o filosofie, necesitatea de a învăța să filosofezi, această preocupare continuă a celui care vrea să cuprindă cu gândul și să înțeleagă lumea în care trăiește pentru a o contura și a-i face posibilă transformarea.⁸

În general, filosofia a fost multă vreme considerată a fi un fel de „Cenușăreasă” a științelor, atunci când, în cele din urmă, a fost acceptată în această familie, căci multă vreme ea era situată la periferie, fiind considerată mai degrabă o înclinație spre speculație decât un exercițiu de gândire. Oricum, este dincolo de orice îndoială faptul că urmărind, fie și succint, istoria filosofiei, avem desfășurată, în fața ochilor, istoria gândirii omenești, de la începuturi până azi. Mai mult chiar, istoria filosofiei ne prezintă o „evoluție” a gândirii umane, structurările (și restructurările) schemelor de gândire umană de-a lungul secolelor și chiar ale mileniilor:

În consecință, actul filosofării contribuie la crearea schemelor gândirii, care dau naștere semnificațiilor, sistemelor și conceptelor a căror dezvoltare înseamnă, pentru fiecare ansamblu de condiții istorice, atâtea acte de gândire, desfășurate în toată bogăția lor.⁹

3. Filosofie și religie

Ceea ce se poate observa cu mare ușurință, de la bun început, este faptul că majoritatea istoriilor filosofice de profil încep cu Antichitatea, cu marii filosofi greci, cu sistemele gândirii elene. Vom fi surprinși să vedem însă că o gândire a existat din cele mai vechi timpuri, din zorii omenirii. Sintagma de „gândire primitivă” a fost, însă, chiar de la formularea ei, asimilată cu ideea de „înapoiat”. Vom putea vedea însă că renumitul antropolog francez, Claude Lévy – Strauss a avut perfectă dreptate: nu

⁸ Christian Ruby, *op. cit.*, p. 9

⁹ *id.*, *ibid.*, p. 10

vorbim nici de o gândire *pre-logică*, nici de una *a-logică*, ori chiar *i-logică*. Termenul propus de antropologul francez (și adoptat de întreaga gândire antropologică și filosofică modernă) este acela de ***meta-logică***. Cu alte cuvinte, putem accepta în deplină siguranță ideea că strămoșii noștri primitivi gândeau nu mai puțin, doar că gândirea lor era de un alt tip.

Aici vom interveni și vom încerca să și explicăm fenomenul. Nu știm din ce motive, (și poate că nici nu este important „motorul”, ci doar rezultatul), dar oamenii din trecut nu au făcut o bună primire senzorialului. Întreaga lor viață, întregul interes existențial era îndreptat înspre ceea ce francezii au numit *l'au dela*, adică *lumea de dincolo*, extrasenzorială. Așa s-a născut ceea ce astăzi numim *gândirea religioasă*. Ideea, adică, potrivit căreia universul este compus din două părți esențiale: existența de aici și lumea de dincolo, nu mai puțin prezentă, dar extrasenzorială. Am îndrăzni să spunem astfel că, pentru multe mii de ani (poate zeci de mii), istoria filosofiei s-a contopit (ori s-a confundat, mai bine zis) cu istoria religiei.

4. Filosofie și medicină

Concepția generală, și încetățenită chiar și astăzi printre mulți dintre concetățenii noștri, este aceea potrivit căreia filosofia nu ar avea absolut nimic de a face cu medicina și că, dimpotrivă, speculațiile de factură filosofică nu ar face decât rău acesteia, care este o știință pragmatică, bazată pe lucruri clare, evidente, pe observație, pe analiză, pe diagnostic, pe tratament, pe medicație. De fapt, împotriva acestei idei s-ar putea aduce foarte multe contra-argumente. Iată doar câteva: mulți dintre filosofi antici (considerată a fi leagănul filosofiei europene) au fost în același timp și filosofi: Asclepios, Hipocrate etc.

Pe de altă parte, dezvoltarea medicinei este în strânsă legătură cu viziunea și imaginea oamenilor despre corpul omenesc. Astfel, la începuturi, oamenii credeau că ființa omenească este însuflețită de *anima*, un spirit, un suflu divin, care dă viață tuturor oamenilor. Mai mult chiar, oamenii „primitivi” considerau că totul are animă, totul este însuflețit. De aici au derivat o serie de credințe și practici sociale, unele dintre ele prelungite chiar și în zilele noastre.

De pildă, oamenii primitivi, convinși fiind că totul deține o *anima*, deci și animalele, atunci când porneau la vânătoare „omorau” mai întâi spiritul animalului ce urma să fie vânat. Antropologii explică, astfel, că desenele rupestre, atribuite într-o vreme „talentului” artistic al primitivilor, nu ar fi fost, de fapt, decât pictograme ritualice, menite să primească săgețile „ucigașe” ale vânătorilor. Spiritul astfel ucis, vânatul propriu-zis din pădure nu ar mai fi reprezentat decât o simplă formalitate. În cazul în care „formalitatea” ar fi eșuat, de vină ar fi fost, desigur, o eroare survenită în desfășurarea ritualului, și nu credința în acesta. În plus, psihologii afirmă că în orice tip de confruntare (aici părțile potrivnice fiind viclenia și dibăcia omului, împins de instinctul de conservare, și instinctul animalului, precum și calitățile fizice ale acestuia, dezvoltate în lupta pentru supraviețuire), convingerea absolută a unuia dintre „concurenți” că va ieși învingător sporește considerabil șansele sale de victorie, chiar atunci când calitățile propriu-zise sunt inferioare. Și exemplele ar putea continua.

De pildă, capitolul pe care astăzi îl numim *stil de viață*, ceea ce cuprinde atât regimul de *igienă*, cât și pe cel *alimentar*. Atât antropologii, cât și medicii afirmă faptul că media de viață a strămoșilor noștri „primitivi” era foarte scăzută, nedepășind cifra 30. Aceasta se datora atât regimului alimentar (multă vreme, până la descoperirea focului, carnea era consumată crudă, cu toate implicațiile de natură medicală care derivă de aici), bolile digestive făceau ravagii, datorită dentiției proaste, urmare a lipsei de vitamine din organism. În plus, epidemiile făceau ravagii; vieți secerau și frigul, condițiile improprii de locuit. Nu întâmplător, firește, omenirii i-a trebuit zeci, sute de mii (unii antropologi afirmă cifra de 1 milion de ani î.H.) de ani pentru a „se stabiliza” într-un loc unde existența i-a fost, la începuturi, extrem de precară.

În Antichitate bolile endemice, precum și epidemiile erau mult mai rare, și ele veneau, de obicei, din Orient. În orice caz, în Grecia și în Roma antice ele erau aproape excluse, datorită cultului pentru curățenie al acestei epoci. Grecii aveau ca ideal trupul omenesc armonios, frumos dezvoltat, rezultat al exercițiului sportiv constant și al competițiilor sportive. Se poate spune că sportul era o a doua religie a grecilor, fără teama de a greși, ori practicarea sporturilor, alături de cultul pentru curățenie și apă, erau menite să țină boala la distanță.

Roma nu a preluat de la greci atât pasiunea pentru sport (au rămas întrecerile de care, aruncarea discului, a suliței etc.), căci ea a fost înlocuită de spectacolul (crud, altfel) al luptei, pe viață și pe moarte, al gladiatorilor. În schimb, cultul pentru curățenia corporală a fost dus la culmi nebănuite pentru acea vreme. Romanii au construit terme peste tot, iar soluțiile acelei vremi pentru alimentarea cu apă a orașelor stârnesc admirația și astăzi.

În schimb, Evul Mediu este cel mai nefericit exemplu în sens contrar. Pornind de la considerente de factură spirituală, apa a devenit un dușman, și nu doar în clasele inferioare, ci chiar și în cele superioare, de cel mai înalt rang. Nu se știe exact când, cine și de ce a făcut o interpretare eronată a unui verset biblic, referitor la trupul omenesc, la apa botezului și la necuviința ca trupul omului să fie dezvelit și dezvăluit privirilor, ca apa să atingă trupul, și ca igiena trupeză și alimentară să stăpânească viața cotidiană. Astfel, soțul nu își vedea niciodată soția în goliciunea deplină, pentru „împlinirea datoriei conjugale” existând orificii speciale aplicate în cămașa lungă de noapte, care nu lăsa să se vadă mai nimic din trupul consoartei. Chiar și actul sexual era privit de biserică drept o datorie față de Dumnezeu (avortul era considerat un păcat capital, de neacceptat), și nicidecum un „izvor de plăcere”, de rafinament ori de comuniune trupeză, menită să o prelungească pe cea spirituală. Aceasta în vreme ce, din Evul Mediu asiatic (Japonia, China), ori din India antică veneau zvonuri despre adevărata artă a corporalității, a iubirii trupesti, a rafinamentului carnal. Totul, bazat pe o igienă desăvârșită.

În consecință, bolile nu erau deloc considerate ca un rezultat al dereglării funcțiilor metabolice, ci drept un *duh diavolesc*, care nu putea fi scos din trup decât prin rugăciuni, exorcizare, biciuiri și alte „tehnici” asemănătoare:

*Orientarea teoretică **speculativă** în medicină a fost condiționată de teocrația elitei conducătoare. Medicii purtau discuții sterile la patul bolnavilor legate de influența îngerilor sau a demonilor asupra stării de sănătate, de existența unui dezechilibru al unor umori fictive care ar produce simptomele bolii.(...) Deoarece intelectualitatea medievală era formată mai ales din clerici, gândirea medicală era copleșită de*

prejudecăți religioase, profesiunea medicală însăși fiind o îndeletnicire predominant monahală. Determinismul bolii era considerat ca fiind de natură magică: se explica fie prin acțiunea nemijlocită a forțelor oculte ale răului, fie ca rezultat al pedepsei Divine pentru neîndeplinirea poruncilor sau ca o încercare dată de Dumnezeu (chiar și omului bun) pentru a-l perfecționa spiritual și a-l apropia de El.¹⁰

¹⁰ Mihai C. Teodorescu, *op. cit.*, p.13

ȘAMANISMUL

1. Ce este șamanul?
2. Șamanism și religie
3. Șamanism și medicină
4. Cum vindecă șamanul?

1. Ce este șamanul?

Statutul șamanului în societățile arhetipale (un termen care ni se pare mult mai potrivit decât acela de „primitiv”) este unul foarte aprins discutat, disputat și în același timp, complex.

Pentru a înțelege locul, rolul și importanța șamanului din societățile omenești foarte îndepărtate trebuie să înțelegem mai întâi relația omului cu universul, ca și relația de grup. Trebuie spus, din capul locului, că indivizii aparținând societăților de demult erau într-o relație magică cu universul. Explicația filosofului Feurbach, potrivit căreia religia își are rădăcinile exclusiv în teama pe care fenomenele naturale le provoacă (tunetul, fulgerul, grindina etc.) nu stă în picioare pe de-a-ntregul: în imaginarul popular avem și astăzi *zei buni* și *zei răi*, *zâne bune* și *zâne rele*, *domnițe* și *zgrițuroaice*, *feți-frumoși* și *zmei* etc., etc. Asta la o primă vedere privind lucrurile, deoarece basmele, *loc* predilect în care sălășluiesc aceste „personaje” sunt, în fapt, adevărate texte inițiatice esoterice escamotate. Întrebarea pe care o punem și ne-o punem, în același timp, este următoarea: ce s-ar face *Făt-Frumos* dacă ar lipsi personajele *rele*? Pentru că, în cele din urmă, ele au un rol inițiativ, ele îl supun pe neofit unor probe, în urma cărora el va deveni, fie rege, conducător, fie o va obține pe aleasa inimii sale (de obicei împreună cu regatul), fie va deveni un *voinic* de ispravă, adică un desăvârșit slujitor al armelor. Natura nu este numai agresivă. Dimpotrivă. Ori, am putea spune că este agresivă doar cu cei care nu o cunosc, și nu o respectă. Dintr-un punct de vedere, am putea afirma că omul „primitiv” este mai înțelept decât cel modern. Aceasta pentru că, în lumea noastră de azi există foarte multe lucruri neexplicate. Pentru omul peșterilor și al pădurilor nepătrunse din întunecatul nostru trecut, totul avea o explicație „logică”. Chiar și boala și (mai ales) moartea. Toate

intrau într-o anume ordine, ceea ce a fost numit, în folclorul românesc, drept *rânduială*.

Pe de altă parte, această „seninătate” era procurată de un tip de cunoaștere relaționară, pe care numai societățile esoterice (și secrete, de azi) îl aveau: cele de tip colectiv. Or, șamanul este tocmai cel care face legătura între cele două lumi, cea de aici și cea de dincolo, el este, cu alte cuvinte, un *mediator*:

*Aproape în întreaga lume se întâlnește magie, ca și magicieni, însă șamanismul scoate în evidență o **specializare** magică particulară: **stăpânirea focului, zborul magic etc.** De aceea, deși șamanul este, printre altele, și magician, nu orice magician poate fi calificat drept șaman. Aceeași precizare se impune în ceea ce privește vindecările șamanice: oricare **medecine-man** este un vindecător, dar șamanul folosește o metodă ce nu-i aparține decât lui. Cât despre tehnicile șamanice ale extazului, ele nu epuizează toate varietățile experienței extatice atestate de istoria religiilor și etnologie religioasă: deci nu-l putem socoti pe orice extatic șaman, căci șamanul e specialistul unei transe, în timpul căreia se presupune că sufletul lui nu părăsește trupul, spre a efectua ascensiuni celeste sau coborâri în infern.¹¹*

2. Șamanism și religie

Un element fundamental pentru înțelegerea sistemelor religioase, și a omului, în general, de odinioară, este acela că nu putem (și de cele mai multe ori nici nu încercăm) să ne punem în situația dată. Statutul religios al omului modern (și post-modern) este unul bulversat, complex, plin de angoase, de incertitudini și de neliniști. Nimic din toate acestea în ceea ce îl privește pe omul „străvechi”. Omul din vechime nu avea o viață individuală în sensul pe care îl înțelegem și îl dăm noi astăzi cuvântului. Nici un fel de angoasă, de neliniște, de dezechilibru existențial. El are o viață colectivă, atât la modul concret, social, cotidian, cât și spiritual. De aceea, am

¹¹ Mircea Eliade, *Șamanismul*, în Marie-Madeleine Davy, *Enciclopedia Doctrinelor Mistice*, Timișoara, Editura Amarcord, 1997, p. 43

putea spune că, din perspectiva modernității, pentru omul cavelor, filosofia (ca atitudine existențială, ca problematică), se confundă cu religia.

*Funcțiunea de vrăjitor, medic și preot este de obicei întrunită în persoana aceluiași individ. Faptul nu e de mirare, dacă ne gândim că în societăți primitive vrăjitoria și medicina se confundă cu magia și preoția. Individul dotat cu însușiri excepționale e presupus a fi în legătură directă cu spiritele. El e în stare să îi tămăduiască pe bolnavi, să vorbească morților și să cauzeze dușmanilor nenorociri, căci toate acestea provin din capacitatea lui de a provoca spirite într-un sens sau altul.*¹²

3. Șamanism și medicină

Șamanul nu deține doar această funcție, el fiind, în același timp, medic, vindecător. Trebuie să spunem că, vreme îndelungată, oamenii au cunoscut, experimentat și practicat puterea vindecătoare a plantelor de leac. Sute de mii de ani oamenii au înfruntat boli dintre cele mai diverse (se spune, de pildă, că getodacii cunoșteau leacul împotriva cancerului) fără antibiotice, analgezice, anestezice etc. Odată cu trecerea timpului, durata medie de viață s-a prelungit, iar „specializarea” vindecătorilor s-a perfecționat. Nu trebuie, așadar, să uităm că originea medicinei homeopate se află undeva în negura veacurilor, în activitatea medicului – șaman:

*Medicul-vrăjitor cunoaște puterea de lecuit a ierburilor, dar și pe aceea a cuvintelor, nu mai puțin importantă. Orice leac trebuie însoțit de anumite expresii și cântece pentru a produce efectul dorit.*¹³

4. Cum vindecă șamanul?

Evident, vindecarea, precum și întreaga funcție a șamanului – vraci – vindecător nu este la îndemâna oricui. Există o adevărată „tradiție” a transferării statutului de șaman,

¹² Nicolae Petrescu, *Primitivii*, București, Editura Saeculum, București, 2003, p. 68

¹³ id., *ibid.*, p. 68

iar cel care urmează să „candideze” la această funcție aparține deja familiei șamanului, fiind preferați cei care suferă de...boli neuropsihice (epilepsie etc.). De aceea, actul vindecării în sine presupune un adevărat „spectacol”, pe parcursul căruia șamanul, pe lângă administrarea respectivelor leacuri, se „executau” anumite gesturi, se „acționau” diferite „instrumente”, se foloseau anumite accesorii. Este un adevărat ritual inițiativ, cu alte cuvinte:

*Șamanul îndeplinește o ceremonie privind spiritele, așa-numita **Kamlanie**, care are loc noaptea în jurul unui foc. El se îmbracă într-un costum de piele, de care atârnă bucăți de fier, iar la umeri sunt fixate niște coarne. Mai are cu sine și o tamburină. Kamlania la iakuți constă în următoarele acte: șamanul aleargă în jurul focului, cântând și folosindu-se de un limbaj misterios. El imită unele animale, face diferite strâmbături, strigă și bate tamburina. Spiritele nu-i răspund. Atunci el se înfurie, răcnește, părul din cap i se zbârlește. Agitația durează până la epuizare, dar nu e lăsat să cadă la pământ, căci aceasta ar aduce poporului o mare nenorocire. În scurt timp, șamanul își revine. Scoate un cuțit, îl ascute și taie cu el aerul. Acum începe să prezică în fața mulțimii impresionate și hipnotizate de cele văzute.*¹⁴

Așa cum am spus, cauzele bolilor, pentru oamenii aparținând străvechilor societăți, erau de origine supraumană. Sufletul, spiritul celui bolnav călătorea, era ademenit pe Tărâmul de Dincolo, de unde el nu putea reveni decât cu ajutorul șamanului-vraci. Suflul vital al vieții putea rătăci oriunde, și ținea de „profesionalismul”, „specializarea” și talentul șamanului de a-l regăsi și a-l aduce înapoi:

*Kamlania este săvârșită de șaman și pentru scopuri de vindecare. Așa, la burla, făcând pe medicul, el pune diagnosticul prin a cerceta dacă sufletul bolnavului a fost pierdut, furat ori chiar închis de **Erlik**, stăpânul lumii subterane. Când sufletul se află prin apropiere, atunci șamanul poate*

¹⁴ id., *ibid.*, p. 69

*ușor să-l readucă în corp. Dar când rătăcește departe, atunci trebuie să-l caute prin păduri, stepe sau mări. Se întâmplă uneori ca sufletul să se refugieze în locuri mai ascunse sau cu totul necunoscute, în care caz nu-l mai poate găsi. Iar dacă sufletul se află sub pământ, atunci trebuie să se aducă jertfe mari lui Erik, uneori chiar viața unui om este cerută pentru însănătoșirea bolnavului.*¹⁵

De obicei, această „meserie” (considerată o adevărată artă de către membrii comunităților primitive) era practică de bărbați. Relația bărbaților cu divinitatea este, în general, una exclusivistă. Marii preoți, inițiați, șamani etc. sunt de obicei, bărbați. Desigur, nu lipsesc exemplele contrare (*amazoanele, vestalele, gheișele, călugărițele etc. etc.*) dar, în general, femeile au fost din totdeauna excluse din actul mediator dintre divinitate și om. Iată că existau însă triburi în care exercitarea vindecătoare era încredințată femeilor. De altfel, în tradiția populară românească funcția aceasta aparținea exclusiv femeii: moașa, descântătoarea, „vrăjitoarea”, „cititoarea în bobi” etc. Bărbaților nu le era refuzată „practicarea” șamanismului dar, în folclorul românesc, ei aveau o specializare deosebită, fiind numiți *solomonari*:

*Același medic și vraci apare la alți primitivi, exercitându-și puterea de a dispune de spirite și de a vindeca bolnavii, cu deosebirea că poartă alte denumiri. Așa este la indienii nord-americani **Piai**, înzestrat cu aceleași daruri miraculoase, care-l fac temut și respectat deopotrivă. La acești primitivi, funcția poate fi exercitată și de femei. Vrăjitoria constă tot în rugăciuni, strigăte, cântece, sugestionând și ceremonii. Femeia sau bărbatul în posesiunea unei forțe se bucură de o reputație deosebită. Căci puterea de a cunoaște spiritele este considerată drept o artă deosebită.*¹⁶

Așadar, ce mai importantă funcție a șamanului este aceea de **vindecare**. Dar, firește, nu orice fel de vindecare, ci o vindecare **magică**. Este o îmbinare aparte de rețete

¹⁵ id., *ibid.*, p. 69

¹⁶ id., *ibid.*, p. 69

arhaice și secrete, de gesturi și cuvinte magice, de plante de leac, unele anume cultivate, culese într-un anume moment al anului, într-un ritual specific. Nimic, nici culesul, nici uscarea, nici dozarea homeopatică, și nici administrarea nu sunt lăsate la voia întâmplării:

*Principală funcție a șamanului din Asia Centrală și Septentrională este **vindecarea magică**. Regiunea în ansamblu cuprinde mai multe concepții asupra cauzei bolii, însă cea a **răpirii sufletului** este pe departe predominantă. Deci, boala e atribuită rătăcirii sau zborului sufletului – iar tratamentul se reduce de fapt la căutarea, prinderea și reintroducerea lui în trupul bolnavului. În unele regiuni ale Asiei cauza bolii poate fi intruziunea unui obiect magic în trupul bolnavului ori „posedarea” lui de către spiritele rele; în cazul respectiv, vindecarea constă în extragerea obiectului vătămător sau scoaterea demonilor. Uneori boala are o cauză dublă: zborul sufletului, agravat de „posedarea” de către spiritele rele, iar cura șamanică cuprinde atât căutarea sufletului, cât și alungarea demonilor.¹⁷*

O altă denumire care se dădea șamanilor (vracilor, vindecătorilor etc.) era aceea de „vizionari”. Se pune întrebarea: ce anume **vedeau** acești *medecine-man*? Ei puteau vedea dincolo de realitatea „obișnuită”, ei puteau transcende realul, ei puteau vedea chiar spiritele aducătoare de boli, moarte și durere:

*Numai șamanul poate săvârși o astfel de vindecare, căci numai el **vede** spiritele și se pricepe să le exorcizeze; doar el recunoaște fuga sufletului și e în stare să-l întâlnească în extaz și să-l redea trupului. De multe ori vindecarea implică anumite sacrificii, și tot șamanul este cel care hotărăște necesitatea și forma lor; refacerea sănătății fizice e strâns legată de restaurarea echilibrului forțelor spiritului: căci adeseori se întâmplă ca boala să se datoreze unei neglijențe sau omisiuni față de puterile infernale,*

¹⁷ Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 77

ce participă și ele la sfera sacralului. Tot ce se leagă de suflet și de aventura lui în lumea de aici și în cealaltă ține exclusiv de șaman. Datorită propriilor experiențe preinițiatice și inițiatice, el cunoaște drama sufletului uman, instabilitatea și precaritatea lui; în plus, cunoaște forțele ce-l amenință și tărâmurile unde poate fi dus. Faptul că vindecarea șamanică implică extazul decurge tocmai din conceperea bolii ca o înstrăinare a sufletului.¹⁸

Oamenii erau absolut convinși, în trecut, că boala, ca și moartea, sunt date de „fuga” spiritului, a suflului divin din corp. Așa că, de cele mai multe ori, „rechemarea” sufletului printre cei vii era suficientă. Desigur, în cazurile cele „mai ușoare”. Și această formă, însă, se făcea prin intermediul unor formule anumite, magice, aparte, deosebite, consacrate momentului:

Iată cum cheamă un șaman teleut sufletul copilului mort: „Revino în patria ta!...în iurtă, lângă focul ce strălucește!...Revino lângă tatăl tău,...lângă mama ta!” Chemarea sufletului constituie la unele popoare o etapă a vindecării șamanice. Doar când sufletul refuză sau e incapabil să-și regăsească trupul șamanului pornește în căutarea lui, coborând până la urmă în Împărăția Morților pentru a-i aduce înapoi. De exemplu, buriații cunosc atât invocarea sufletului, cât și căutarea lui de către șaman.¹⁹

Credința aceasta, că sufletul celui decedat călătorește pe celălalt tărâm, este atât de veche, și atât de încetățenită încât, practic nu există nici o religie în cadrul căreia moartea să nu fie figurată drept o călătorie. În cultura tradițională românească putem vorbi despre o adevărată mitologie funerară, care conține Marea Călătorie a celui „plecat dintre noi”:

¹⁸ id., *ibid.*, p. 78

¹⁹ id., *ibid.*, p. 78

La burliații din regiunea Alarsk, ŝamanul se aŝează pe un covor lângă bolnav, înconjurat de mai multe obiecte, printre care ŝi o săgeată: din vârful ei porneŝte un fir de mătase roŝie, ce duce până la trunchiul de mesteacăn înălțat în exterior, în curtea iurtei: eŝte firul pe unde sufletul trebuie să se întoarcă în trup. De-aceea, uŝa iurtei rămâne deschisă, iar ŝamanul invocă sufletul, rugându-l să revină.

Dar nu decât o primă ceremonie. Dacă ea nu reuŝeŝte, ŝamanul își îndreaptă din nou eforturile în altă direcție. Conform informațiilor lui Potnani, ŝamanul burlat efectuează o ŝedință preliminară pentru a stabili dacă bolnavul ŝi-a rătăcit sufletul ori i-a fost răpit ŝi eŝte prizonier în închisoarea lui Erlik. Ŝamanul începe căutarea sufletului, iar dacă îl întâlneŝte prin apropierea satului, reintegrarea lui e uŝoară. În caz contrar, îl caută prin păduri, prin stepe ŝi chiar pe fundul mării. Dacă nu-l găseŝte nicăieri, e semn că sufletul zace prins de Erlik ŝi trebuie să recurgă la sacrificii costisitoare. Uneori Erlik cere un alt suflet în locul celui ținut prizonier, ŝi trebuie găsit unul disponibil. Cu consimțământul bolnavului, ŝamanul hotărăŝte cine va fi victima. În timpul somnului ei, el se apropie preschimbat în vultur ŝi, smulgându-i sufletul, coboară cu el în împărăția morților, ŝi îl înfățiŝează lui Erlik, care-i îngăduie să-l ia pe cel al bolnavului. La scurtă vreme, victima moare, iar bolnavul se însănătoŝeŝte. Dar nu e vorba decât de o amânare, căci va muri ŝi el după trei, ŝapte sau nouă ani.²⁰

Trebuie să spunem, însă, că toate cazurile prezentate mai sus sunt „simple”. Reputatul folclorist rus V.I.Propp propune ŝi consacră termenul de **adjuvant** (aceasta cu privire la basm, căci majoritatea etnologilor ŝi antropologilor consideră că basmul nici nu eŝte altceva, decât un scenariu inițiativ străvechi, degradat în timp ŝi devenit „nefuncțional” – din punct de vedere sacral, evident), adică un **ajutor** al celui menit să aducă sufletul (spiritul) celui bolnav (decedat) înapoi). **Adjuvante** pot fi ŝi obiectele (perie, oglindă, fus, dinte etc.), dar cel mai adesea ele sunt „ființe”, spirite, benefice ori

²⁰ id., *ibid.*, p. 79

uneori malefice, invocate și „angajate”, pentru un timp, în scopul aducerii înapoi al celui rătăcit:

*La ostiak – vasiugani tehnica șamanică e mult mai complicată. Dacă sufletul bolnavului a fost răpit de un mort, șamanul trimite unul dintre spiritele ajutătoare să îl caute. Acela ia chipul unui decedat și coboară în Infern. Acolo, întâlnindu-l pe răpitor, scoate brusc din sân un spirit în formă de urs: mortul se sperie și lasă să-i scape din gură sau din pumn sufletul bolnavului. Spiritul ajutător îl apucă și-l duce stăpânului său, pe pământ. Între timp, șamanul cântă la chitară și povestește aventurile mesagerului său. Dacă sufletul a fost răpit de un duh rău, șamanul însuși este obligat să efectueze călătoria de eliberare, ceea ce este mult mai greu.*²¹

Literatura de specialitate este de acord cu faptul că, în scopul vindecării celui bolnav sau a readucerii celui mort în lumea celor vii, șamanul intră într-o stare cataleptică, vecină cu moartea. Transă, inspirație, extaz, toate acestea „se combină”, în proporții diferite, de la caz la caz. În plus, este certă folosirea drogurilor, ciuperci „otrăvitoare”, în principal, dar nu numai. Andrei Oișteanu, în volumul său, *Mythos, Logos, Anthropos* discută, într-unul din capitole, cazul special al „tinerilor lupi” geto-daci care, în cadrul cultului lycantropic, consumau o băutură obținută din măselariță, o ciupercă foarte otrăvitoare („pălăria șarpelui”) și mătrăgună, fierte în vin. Această combinație le procura un curaj deosebit (*furor heroicus*), deosebit, care îi făcea de temut în luptă. Utilizarea drogurilor era obișnuită, astfel, și în cazul șamanilor, căci substanțele halucinogene le procurau o stare de *transportare*, pe parcursul căreia ei erau convinși că pleacă pe tărâmul celălalt:

La ugrieni, extazul șamanic nu e atât o transă, cât o „stare de inspirație”; șamanul vede și aude spiritele; el e „în afară de sine”, căci călătorește în extaz în ținuturi îndepărtate, dar nu e inconștient. Este un

²¹ id., *ibid.*, p. 79

vizionar și un inspirat. Cu toate acestea, experiența fundamentală e una extatică, iar principalul mijloc de a o obține rămâne, ca în multe regiuni, muzica magico-religioasă. Drogarea cu ciuperci produce și ea contactul cu spiritele, deși într-o manieră pasivă și brutală, însă tehnica șamanică respectivă pare a fi târzie și împrumutată. Drogarea reproduce în mod mecanic și subversiv „extazul”, „ieșirea din sine”: ea se străduiește să imite un model ce-i este anterior și aparține unui alt plan de referință.²²

Firește că, de la popor la popor, de la o populație la alta, „formele” călătoriei sunt foarte diferite, dar un element este în permanență prezent, neschimbat și fix: deplasarea spiritului șamanului în Lumea de Dincolo, fie în Infern, fie în „rai”, fie în ambele locuri, în căutarea spiritului atins de boală ori chiar de moarte:

Conform cu autorii din secolul al XVII-lea, confirmați de folclor, șamanii laponi își practicau ședințele goi, ca multe alte populații arctice, realizând adevărate transe cataleptice, în timpul cărora se presupunea că sufletul lor cobora în Infern, spre a-i însoți pe cei decedați sau pentru a căuta sufletele unor bolnavi. Coborârea în Țara Umbrelor începea cu o călătorie extatică spre un Munte, la fel ca la altaici: cum știm, Muntele simbolizează axa cosmică, și deci se află în „Centrul Lumii”. Magicienii laponi din zilele noastre își mai amintesc miracolele strămoșilor lor, ce puteau zbura prin aer etc. Ședința cuprindea cântece și invocații către spirite: tobele – cu desene asemănătoare celor de pe tobele altaice – jucau un rol principal în realizarea transei.²³

Ca o concluzie la acest prim capitol, putem spune că studiul formelor de gândire ale „primitivilor” ne pot duce la concluzii surprinzătoare. Departate de a fi „înapoiati”, oamenii care locuiau peșterile, grotle și pădurile din zorii omenirii erau „racordați” puternic la o „realitate” extra-senzorială care nouă, modernilor, ne este astăzi refuzată.

²² id., *ibid.*, p. 80

²³ id., *ibid.*, p. 81

Pe acest „contact” se baza întreaga activitate socială a comunității și, desigur, și vindecarea bolnavilor, care consta într-o combinație de leacuri homeopatice, descântece și „călătorii” extatice în Lumea de Dincolo. În plus, gândirea religioasă (care ținea loc și de filosofie, și de politică) avea o influență deosebită față de psihicul colectiv și individual, astfel încât încrederea deplină a celor două părți implicate (vindecător și vindecat) ducea adeseori la rezultate pozitive surprinzătoare.

FILOSOFIE ȘI MEDICINĂ ÎN PALEOLITIC

1. Medicul paleolitic

2. Bolile paleoliticului

În general, așa cum arătat în capitolul anterior, se considera că bolile erau „induse” (aceeași convingere nutreau anumite triburi și în ceea ce privește apariția vieții: de pildă, embrionul era „adus” din lumea umbrelor prin diferite mijloace și metode – înghițirea unei semințe, consumarea unei anumite băuturi etc.) de spirite venite din lumea de dincolo. Se credea, de asemenea, că aceste „spirite” erau malefice, maligne, care „atacau” trupul celui bolnav din cine știe ce motive, ce țineau de nerespectarea anumitor reguli comportamentale, religioase, sociale, rituale etc.:

Lumea spiritelor rele, maligne, era desigur considerată – cum va continua să fie considerată și mult mai târziu, în epocile istorice – a fi și cauza bolilor. Ceea ce înseamnă că tratamentul era de resortul celui care deținea (măcar temporar, nu permanent) cea mai veche funcție specializată: a vrăjitorului, a șamanului, a celui care va deveni mai târziu preotul-vindecător. „Medicina s-a născut odată cu religia” (M.Sendrail). Dar pe lângă o terapeutică ce se confunda cu magia, putem presupune și existența unei medicini cu caracter pozitiv, apărută odată cu descoperirea întâmplătoare a virtuților terapeutice reale ale unor plante.²⁴

Desigur, viața oamenilor primitivi nu era deloc un rai, așa cum uneori am putea crede. Frigul, umiditatea, procurarea precară a hranei, alimentația restrictivă, condițiile igienice de preparare și de consumare a hranei, condițiile de locuit (în peșteri, grote, în bordeie săpate în pământ etc.) făceau ca bolile de tot felul să reducă durata de viață extrem de mult. Astfel, vârsta de 30 de ani, considerată astăzi cea a tinereții depline, era plafonul maxim, spun medicii, atins de către strămoșul nostru multimilenar. De asemenea, tot studiul antropologic al acelei perioade poate corecta anumite convingeri

²⁴ Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, București, Editura Tehnică și Științifică, 1984, p. 25

în rădăcină vreme de zeci ori poate chiar sute de ani. Astfel, s-a încetățenit ideea, printre antropologi, că perioada matriarhatului (considerată de unii cercetători drept generală pe cuprinsul planetei) a încetățenit figura femeii planturoase, generoasă în dimensiuni, datorită asimilării simbolice a acesteia cu **Mama Pământ, Gea Mater**, cea care ne hrănește pe toți, ocrotindu-ne la sânul ei. Medicii antropologi vin și contrazic această idee: imaginea femeii masive, cu sâni opulenți și șolduri mari este o consfințire a realității: în trecutul foarte îndepărtat, femeile sufereau de obezitate:

Marea calamitate a omenirii epocii paleolitice (când puțini indivizi reușeau să depășească vârsta de 30 de ani) era reumatismul. Examenul osteologic a 86 de schelete de neardenthalieni, provenind dintr-o singură necropolă, a găsit 92 de vertebre atinse de osteoartroză cronică. Totuși, se pare că rahitismul și tuberculoza nu erau încă cunoscute. În schimb, pe lângă faptul că reprezentările plastice ale numeroaselor „Venere” steatopige aveau un caracter evident simbolic, se crede totuși că diformitățile obezității erau efectiv frecvente în anumite zone geografice (ca azi, la unele populații din sudul Africii).²⁵

²⁵ id., *ibid.*, p. 25

NEOLITICUL. ASPECTE ALE MEDICINII ÎN NEOLITIC

- 1. Neoliticul și medicina**
- 2. Bolile noi ale neoliticului**
- 3. Bolile nervoase au apărut în neolitic?**

Un dicton cu caracter filosofic spune să te gândești întotdeauna ce anume ai pierdut, de fapt, atunci când ai câștigat ceva. Paleoliticul aduce cu sine progrese notabile în ceea ce privește gradul de civilizație, precum „confortul” uman. Uneltele se perfecționează și se diversifică, focul este folosit pe scară largă și constant pentru pregătirea hranei, mai mult, descoperirea și perfecționarea roții olarului atrage după sine dezvoltarea „industrii casnice”: se produc mai multe vase, în care hrana se pregătește în condiții mult mai bune, se păstrează mai bine, și timp mai îndelungat. Cu toate acestea, se petrece un fenomen aparent ciudat: boli nutriționale care nu existau în neolitic, precum rahitismul, pelagra sau scorbutul apar acum, făcând ravagii. Explicația medicilor este următoarea: prin preparare termică, vitaminele din carne și, mai ales din legume, sunt distruse în cea mai mare parte. Deoarece nu mai exista obișnuința consumării legumelor în stare crudă (cum, din păcate, nu mai există nici astăzi, la o mare parte a populației, cel puțin de la noi), deși hrana devenise mult mai consistentă, aportul de vitamine era cu mult mai mic. De asemenea, tot datorită alimentației „neraționale” apar cariile dentare (probabil tot datorită aportului masiv de vitamine din alimentație). În plus, apar aglomerările urbane, considerată, din punct de vedere religios, o abandonare a stării de apropiere și chiar de confundare cu natura și cu divinitate și, în plus, de „sfidare” a elementului divin. Anumiți comentatori ai Bibliei spun că lupta dintre Cain și Abel nu este numai una de natură economică, ci și de atitudine față de Dumnezeu. Abel este păstorul, cel care se ține de starea naturală, de Dumnezeu. Cain este elementul civilizator, cel care își „Instigă” semenii să construiască orașe, târguri, cetăți. Clădirile „orașelor” sunt tot atâtea sfidări ale Dumnezeirii, totul culminând cu celebrul Turn al lui Babel, construit cu intenția ca omul să ajungă astfel la Dumnezeu. Desigur că „orașele” (termenul trebuie folosit păstrând, firește, proporțiile epocii) aduc un spor de confort și, mai ales, de siguranță, zidurile cetăților apărându-l pe omul de odinioară de agresiunea altor oameni sau de

cea a animalelor sălbatice. Dar „orașele” aduc cu sine și boli, molime de tot felul, un „schimb de microbi” care de multe ori devine fatal:

Și sub raport sanitar, epoca neolitică prezintă deosebiri notabile față de paleolitic. Folosirea vaselor de lut ars a permis o coacere mai completă a alimentelor. Odată cu aceasta, însă, prin distrugerea elementelor naturale, prin distrugerea vitaminelor au apărut diferite avitaminoze – ca rahitismul, pelagra, scorbutul etc. De asemenea, au apărut acum și cariile dentare. Pe de altă parte, aglomerările din așezările de tip nou – satele – au favorizat contaminările. Examenul osteologic al scheletelor din epoca neolitică arată că tuberculoza a început să fie destul de răspândită. Sifilisul în schimb (care de asemenea lasă determinări pe sistemul osos) nu este atestat de scheletele nici unei stațiuni neolitice din Europa, Asia sau Africa.²⁶

Tot antropologia este cea care vine să ne semnaleze și un alt element, nu mai puțin spectaculos: în perioada neoliticului apar urme, semne ale unor incizii craniene, dovadă că s-a intervenit „chirurgical” în acea zonă. Evident, cauzele pot fi de natură rituală și chiar sacerdotală. De pildă, șamanii cei mai „buni” erau considerați tocmai cei care sufereau de anumite boli nervoase. Cea mai „onorată” era epilepsia. Atunci când vraciul cădea într-o criză epileptică, se considera că el a intrat în contact cu spiritele lumii de dincolo, care „îl chinuie”. Nu ar fi fost lipsită de logică intervenția intenționată asupra creierului, pentru a se obține o astfel de stare „onorabilă”, știut fiind că șamanul era, în comunitățile primitive, cel puțin egalul șefului de trib, de nu cumva chiar el era conducătorul. Pe de altă parte, nu poate fi exclusă nici intervenția deliberată asupra prizonierilor. Cum conflictele erau frecvente, sacrificarea prizonierilor de „război” prin diverse metode este nu doar plauzibilă, ci și atestată istoric. De pildă, aztecii (civilizațiile amerindiene, la ora descoperirii lor de către civilizația europeană, fiind la un stadiu care marchează sfârșitul paleoliticului, la noi) își sacrificau prizonierii printr-un procedeu care pare astăzi foarte barbar și sângeros: îi depuneau pe un altar mare de piatră și, cu un pumnal de obsidian, le desfăceau

²⁶ id., *ibid.*, p. 43

cavitatea toracică, smulgându-le din piept inima încă palpitând de viață, și pe care o închinau zeului lor suprem, Quezalcoatl. Dacă vom corobora însă acest „obicei” cu credința aztecilor, potrivit căreia zeul Soare își pierde din putere și suflu vital în perioada iernii. „Datoria” oamenilor era, așadar, aceea de „salva” soarele, „hrănindu-l” cu energia vitală aflată în inimă. De aici obiceiul descris mai sus. Cert este că astfel de intervenții pe cranii au existat, și ele sunt surprinzătoare, să recunoaștem, pentru o epocă pe care o consideram „primitivă”:

*Apare în această epocă (și în mezolitic) și o nouă patologie: cea a unor boli a sistemului nervos. Pentru tratarea lor intervin „neurochirurgii” - vracii - care efectuau trepanații pe viu. Zecile de cranii trepanate descoperite până acum arată că intervențiile au fost făcute în zone craniene în așa fel alese încât riscurile de hemoragie sau de infecție să fie cât mai reduse. Rezultatul unor astfel de intervenții nu poate fi cunoscut, evident; în orice caz, multe din orificiile (circulare, rectangulare) practicate cu ajutorul unei lame de diorită sau obsidiană, prezintă o cicatrizare perfectă a conturului osos, ceea ce înseamnă cel puțin că bolnavul a supraviețuit operației. Probabil că era vorba mai degrabă de un rit magic – ceea ce nu exclude, însă, **ipso facto** – și un efect terapeutic pozitiv. Era un rit derivat din concepția potrivit căreia orice boală – și cu atât mai mult o boală a sistemului nervos – se datorează acțiunii unor forțe oculte malefice, care trebuiau exorcizate pe calea magiei.²⁷*

²⁷ id., *ibid.*, p. 45

MESOPOTAMIA

FILOSOFIA

1. Gândire filosofică – filosofie

2. Mit și filosofie

3. Religie și filosofie

Așa cum afirmam în paginile anterioare, în epocile străvechi nu putem vorbi de o filosofie în sensul adevărat al cuvântului, așa cum înțelegem noi filosofia, astăzi. După cum în cazul „primitivilor” s-a ajuns la un consens în a folosi termenul de „pre-logică”, tot așa se propune, pentru marile civilizații străvechi, termenul de *proto-filosofie*:

*În Mesopotamia nu s-a ajuns la o creație filosofică propriu-zisă, cât la o gândire sapiențială, cel mult la o proto-filosofie.*²⁸

Marile civilizații de odinioară nu dețineau explicația lumii în sisteme filosofice, așa cum s-a început acest lucru cu vechii greci. În locul sistemului filosofic mesopotamienii (și nu numai, acest lucru este valabil și pentru omul arhaic, ori pentru vechi egipteni, pentru India antică etc.) aveau un „sistem” mitic, dacă putem să îl numim astfel. **Mitul** reprezintă, în accepțiunea lui Mircea Eliade, o „poveste sacră”, menită să explice apariția Lumii, a omului, a Divinului, relația acestuia cu oamenii, Totul. Acesta ar fi fost reiterat, spun istoricii religiilor, cu prilejul fiecărui An nou, al fiecărui eveniment esențial, important pentru comunitatea. Reiterarea s-ar fi făcut prin intermediul ritului și al ritualului, performat fie lingvistic, fie gestual ori muzical, fie în toate aceste registre, simultan. În timp, însă, caracterul sacru s-ar fi estompat, și din întreg nu ar mai fi rămas decât *narațiunea mitică*. În absența obligativităților de natură rituală, a apărut improvizația, omisiunea, intervenția personală, ceea ce ar fi avut ca rezultată **basmul**, care nu ar fi altceva decât o „rămășiță”, o reminiscență a mitului. În orice caz, la fel ca și în cazul sistemului filosofic, prin mit se oferea o explicație „completă” a lumii, mai ales atunci când aveam de-a face cu mituri cosmogonice:

²⁸ id., *ibid.*, p. 89

Astfel, cu privire la originea lumii, un mit cosmogonic (deci nu o enunțare teoretică explicită) de la începutul mileniului al II-lea î.H. afirmă că la început a fost materia; o materie, și anume apa, marea, o materie necreată de o divinitate, căci încă nu existau zei; o materie care a existat dintotdeauna, înaintea zeilor. Această idee materialistă însă nu este dusă – ca la Tales din Milet – până la a atribui acestui principiu unic și element originar caracterul de fundament unic al lumii în totalitatea și diversitatea ei (cf. I. Banu).²⁹

Ne aflăm, așadar, într-un moment important al istoriei omenirii, acela în care se caută, așa cum filosofii tuturor veacurilor au căutat-o, o explicație completă și totală a lumii. Mai mult, sistemul filosofic, indiferent cui a apărut, și cărei epoci, căuta să ofere o **imagine unitară** lumii, universului, cosmosului. **Ab origine**, existența a fost unitară, numai omul a fragmentat-o, atât la nivel antic, cât și, mai ales, ontologic. Mesopotamienii propuneau și ei, prin explicație mitică, o variantă unitară a cosmosului:

Tot ca o prefigurare a unei gândiri filosofice apare și tema unității lumii. Chiar dacă nu exprimau această idee prin concepție – ci doar prin reprezentări, prin imagini mitice – mesopotamienii au văzut cosmosul ca un ansamblu de relații și de corespondențe, au intuit interdependența părților componente ale Universului și au crezut într-o anumită cauzalitate care determină apariția și existența în continuare a unor fenomene și lucruri. Observațiile astronomice pe care le-au efectuat i-au ajutat să stabilească mișcările astrale ciclice și i-au dus la calculul eclipselor; le-au demonstrat (chiar dacă motivarea faptelor rămânea sub imperiul fervorii religioase) unitatea cosmosului; unitate în cadrul căreia fenomenele alternează și se succed, schimbările se petrec în mod permanent, ritmic și cu necesitate.³⁰

²⁹ id., *ibid.*, p. 89

³⁰ id., *ibid.*, p. 90

Este interesant de observat faptul că, odată cu „progresul” omenirii, cu dobândirea unor câștiguri reale în planul civilizație, omul și-a îndreptat atenția înspre cercetarea originilor sale, a relațiilor cu universul, înspre ideea de Divinitate. Cerul a fost un punct de atracție constant pentru umanitate și nu este de mirare faptul că, acolo unde au existat preocupări astronomice, au apărut și primele idei filosofice. Uneori, ele au fost explicate, practicate și expuse indirect (ca în cazul miturilor cosmogonice de care vorbim), direct (ca în cazul filosofiei grecești, de pildă), ori au fost „ascunse” privirilor oamenilor de rând, profanilor, adică, așa cum s-a întâmplat, de pildă, în civilizația egipteană, acolo unde au apărut primele *misterii* (confrerii inițiatice), ori chiar în cazul civilizației geto-dace, unde multitudinea relicvelor arheologice (unele dintre ele foarte bine păstrate) indică foarte clar faptul că strămoșii noștri dețineau cunoștințe temeinice de astronomie, gândirea lor religioasă și socială fiind strâns legată de practicile de acest tip. Și atunci, se pune fireasca întrebare: cum de nimic sau, în orice caz, foarte puțin din moștenirea spirituală a geto-dacilor a ajuns la noi. Părerea noastră este aceea că geto-dacii aveau o religie (și o filosofie existențială implicită, firește) de tip **esoteric**, care nu permitea dezvăluirea revelațiilor celor profani.

MEDICINA MESOPOTAMIANĂ

1. Gândirea științifică. Medicina
2. Medicină și magie
3. Medici și vindecători
4. Medici și farmaciști
5. Chirurgie mesopotamiană

1. Gândirea științifică. Medicina

Omul modern, atunci când se referă la epoci revolute face, în general, două greșeli majore: respinge din start orice legătură cu *meta-fizicul*, neacordând gir decât experimentelor strict științifice și rezultatelor pragmatice și gândește „specializat”, așa cum strict și rafinat specializată este întreaga noastră instrucție de astăzi. Oamenii din vechime gândeau global și, dacă în Evul Mediu, de pildă, vrăjitorii, vizionarii, chiromanții etc. riscau rugul, în Mesopotamia dimpotrivă, mai cu seamă cei care aveau anumite cunoștințe de medicină și care mai și practicați această meserie. Aceste „atribute” și practici au făcut, dimpotrivă, ca faima lor să depășească mult granițele imperiului:

Formele primare, rădăcinile gândirii științifice sumero-babiloniene constau în observarea unor fenomene naturale în scopuri practice, chiar dacă și căile urmate, și rezultatele erau fanteziste. Astfel, „ghicitorii” – categorie de sacerdoți specializată și foarte respectată – observau, cercetau repetiția și periodicitatea unor fenomene naturale, consemnându-și apoi observațiile pe baza cărora „ghiceau” viitorul. Astrologul formula „preziceri” întemeiate pe observarea poziției și mișcării astrilor, sau pe anumite corelații posibile între fenomenele cerești și anumite schimbări din natură. Preoții „fiziognomiști” stabileau anumite relații concludente între aspectele somatice, fizionomia, comportamentul și caracterul unui individ. Alți sacerdoți „ghiceau” viitorul cercetând organele interne ale unui animal sacrificat în acest scop, ajungând astfel să cunoască morfologia

*animală. – Firește că toate acestea nu înseamnă știință în sensul modern al termenului; dar sunt forme și atitudini intelectual-rudimentare care vor pregăti apariția unei adevărate gândiri științifice. Vorbind de medicina babiloniană – domeniul incontestabil prioritar al științelor mesopotamiene – trebuie să deosebim net (fapt posibil pentru dată în istoria civilizației) între vrăjitor și medic. Vraciul și medicul își aveau fiecare concepția și metoda sa, foarte bine distincte fiecare, – și nici unul din ei nu voia să se substituie celuilalt, sau să fie confundat cu celălalt. Acestei specializări îi corespundeau deci două tipuri de terapeutică: una mai pozitivă, cealaltă limitată la rețele magice. – **Codul lui Hammurabi** demonstrează că în societatea timpului medicul se bucura de o înaltă considerație. Faima medicilor babilonieni era răspândită în tot Orientul Apropiat.³¹*

2. Medicină și magie

Orientul a fost întotdeauna, de altfel, leagănul unor misterioase practici oculte, a unor „povești” fantastice, a unor credințe aparte, a unor magii unice. Leacurile orientale, foarte vechi, au fost și unele dintre cele mai eficiente, încă și astăzi medicinile asiatice fiind recunoscute ca atare, iar unele dintre practici, preluate de medicina modernă. Ceea ce este însă de remarcat, atunci când vorbim de asiro-babilonieni, este faptul că aceste „leacuri” nu acționau independent, ci trebuia să fie însoțite de descântece, de gesturi magice, întocmai ca în cazul șamanilor din timpurile revolute. Este ciudată, fascinantă și extrem de interesantă această combinație de „știință” și „magie”. Medicii asiro-babilonieni făceau adevărate investigații medicale, și puneau veritabile diagnostice, unele dintre ele chiar foarte exacte. Multe din practicile medicilor de atunci au rămas valabile și astăzi, cum ar fi dieta în caz de boală, ori băile locale:

Medicii asirieni au recunoscut importanța dietei și unciilor, a băilor locale și a loțiunilor, a cataplasmelor, pansamentelor și bandajelor. Tratamentele lor însă erau întotdeauna însoțite și de tradiționalele amulete,

³¹ id., *ibid.*, p. 82

rugăciuni și exorcisme. Textele medicale babiloniene vorbesc despre examenul clinic al bolnavului, despre diagnostic, despre tratament și despre prognostic. Un text medical de la sfârșitul mileniului al III-lea î.H. - unul din numeroasele îndreptare terapeutice care s-au păstrat - descrie caracteristicile, indicațiile, modul de preparare și administrare a 150 de medicamente. Printre acestea erau și ingrediente rău-mirositoare, respingătoare (urină, excremente, ș.a.) care probabil că - prin chiar caracterul lor dezgustător - aveau scopul de a alunga demonul, factorul malefic al respectivei boli. Într-un amplu tratat din mileniul următor, redactat într-un stil de o remarcabilă claritate și conciziune, apar principalele domenii de practică medicală precis delimitate: simptomatologia (cu descrieri de o precizie surprinzătoare), etiologia, diagnosticul și prognosticul. Dintre numeroasele tratate de terapeutică babiloniene, unul descrie nu mai puțin de 31 de moduri de a trata icterul, fiecare tratament fiind perfect distinct. Un tratat de otologie descrie otitele – cu respectiva simptomatologie: dureri, suturații, retenții de puroi, – indicând tratamente cu instalații, insuflații și tampoane uleioase. Un tratat de oftalmologie vorbește de unguente și băi oculare. Alte texte de medicină se referă la maladiile abdomenului, la afecțiunile hepatice, la cele ale aparatului respirator sau ale organelor genitale.³²

3. Medici și vindecători

În zilele noastre, statutul medicului este foarte bine conturat, atât din punct de vedere științific, cât și social. În mai toate țările lumii, durata studiilor pentru a obține diploma de medic este cea mai îndelungată, dintre toate specializările posibile. De asemenea, pentru a practica această meserie, medicului îi sunt necesare atestate de practică, o sumă de examene etc. Desigur că și din punct de vedere social statutul medicului este, în general, unul dintre cele mai bine remunerate. „Filosofia” medicului de astăzi este aceea a experimentului, a dovezilor științifice, a analizelor specializate

³² id., *ibid.*, p. 83

de laborator, a rezultatelor concrete obținute etc., etc., etc. Civilizațiile străvechi oferă un interesant amestec de practici magice și manifestări științifice indubitabile:

*La sfârșitul mileniului al III-lea î.H. s-a constituit prima corporație de vindecători (în același timp și prezicători – **asu**). Arhivele din Mari vorbesc despre grija suveranilor de a fi ținuti în curent în permanență asupra stării de sănătate a soldaților și lucrătorilor de pe șantiere. Cele mai vechi tăblițe sumeriene conținând texte medicale au fost găsite la Nippur (unde exista și o înfloritoare școală medicală, patronată de zeița medicinei Gula). Unul din aceste texte datează din anul 2100 î.H. Alte două mai vechi, conțin prescripții de poțiuni (pe bază de praf calcinat din carapace de broască țestoasă) pentru afecțiunile gastrice. Din secolul al XVIII-lea î.H. datorează un ansamblu de texte medicale, constituite într-un tratat unitar, în genul **corpus**-ului hipocratic; cele 40 de capitole cele patruzeci de capitole, grupate în 5 secțiuni, tratează despre boli clasate după regiunile afectate ale corpului, despre evoluția maladiilor, despre evoluția maladiilor, boli de femei, boli ale sugarilor etc. Exactitatea descrierilor permite o identificare a maladiilor frecvente în Mesopotamia. Astfel: boli cauzate de paraziți (îndeosebi biliarzioza), litiaza vezicală și renală generatoare de hematurii, trahoma și alte boli de ochi, cauzate de vitaminoza A; apoi scorbutul și o formă particulară de beriberi. Între epidemii, mai frecventă era febra tifoidă. Erau ținuti în izolare leproșii și cei afectați de boli venerice. Unele texte vorbesc despre diferite psihoze – cleptomanie, agorafobie și alte fobii, anxietăți ș.a. Capitolul anxietăților cuprinde descrierea a 70 de tipuri, constituind „prima încercare de clasificare a comportărilor obsesionale” (M.Sendrail). Se considera că o boală se datora faptului că bolnavul săvârșise un păcat, sau fusese victima unor farmece, – dar se datora și unor cauze naturale (frig, secetă, praf inhalat, miasmelor, efecte ale unor malformații congenitale). Stabilirea diagnosticului și a prognosticului se baza esențialmente pe un prealabil*

*interogatoriu care urmărea sondarea întregii vieți interioare a bolnavului.*³³

4. Medici și farmaciști

Se poate spune, fără teama de a greși, că omul este astăzi dependent de medicamente. La orice răceală, la orice formă de manifestare a vreunei boli, oricât de mici și neînsemnate, apelăm la medicamente. Nu mai vorbim despre faptul că orice bolnav, închipuit sau nu, se pricepe la medicină și își aplică singur tratamentul, apelând la tratamentul farmaceutic pe cont propriu. Ori, medicina modernă subliniază nu doar faptul că boala este „personalizată” (cu alte cuvinte, ea se manifestă diferit, de la un bolnav la altul), dar și reacția la medicamente este alta, de la caz la caz. „Istoria” medicamentului este lungă și sinuoasă, precum și „povestea” administrării sale. Vom fi uimiți să aflăm, însă, că nu doar primii „medici” vor fi existat în Mesopotamia, dar și primii „farmaciști”, cu rețete proprii, ca și cu recomandări pentru aplicarea lor:

*Farmacopeea mesopotamiană era pe bază de plante și de minerale. Medicii dovedesc o cunoaștere corectă a proprietăților lor medicinale, – de anstringente, de sudorifice, de revulsive, de laxative, de vomitive, ș.a.m.d. – În schimb nu s-au găsit texte medicale care să indice metodele chirurgicale, sau să descrie o operație. Știm însă că chirurgii făceau intervenții dificile, ca: incizia unui abces al ficatului, puncția unei pleurezii purulente, operația cezariană, chiuretaje profunde, operația de cataractă, precum și multe cazuri de trepanație.*³⁴

5. Chirurgie mesopotamiană

O butadă modernă, oarecum răutăcioasă, la adresa chirurgilor, este aceea potrivit căreia *operația a reușit, pacientul a decedat*. Cu alte cuvinte, din punct de vedere chirurgical totul a decurs „normal”, dar organismul nu a rezistat. Tăierea unor părți (bolnave, cangrenate etc.) din corpul omului, intervenția în interiorul acestuia,

³³ id., *ibid.*, p. 84

pătrunderea în cavitatea toracică ori în cutia craniană sunt însă, vom afla cu surprindere, practici străvechi, datând din istoria cea mai îndepărtată a omenirii:

Nu încapă îndoială că medicii și chirurgii obțineau rezultate pozitive; altminteri n-ar fi consemnat cu atâta stăruință metodele terapeutice și domeniile intervențiilor chirurgicale. – Dar pentru aceasta pledează nu numai argumente de ordin logic, ci și faptul că în practica lor medicală erau conduși de respectarea unor principii rămase până azi fundamentale în medicină. Și anume: considerau medicina ca o știință bazată pe observarea simptomatologiei; dădeau o mare importanță tabloului clinic și evoluției bolii; și uneori chiar căutau să stabilească un diagnostic diferențial. ³⁵

³⁴ id., *ibid.*, p. 85

³⁵ id., *ibid.*, p. 85

EGIPTUL – FILOSOFIA

1. Filosofie și cosmogonie

2. Originea vieții

1. Filosofie și cosmogonie

Omul modern se definește prin diversitate. De opinii, de rasă, de religie, de filosofii. *Unitate prin diversitate* este noul slogan al omenirii, iar acesta ține și de filosofie, și de religie, și de atitudine socială, politică, sexuală ori de ce natură dorim noi. A fi diferit de ceilalți este aproape datorie pentru ceilalți. În paranteză fie spus, poate că de aceea nici nu ne mai înțelegem deloc, nici din punct de vedere filosofic, nici politic și, practic, de nici un fel. „Filosofia” vechilor egipteni, de pildă, era **unitatea**. Unitatea universului, a lumii înconjurătoare, dar și unitate a viziunii, a opțiunii asupra universului, asupra cosmogoniei, etc:

*Încă din Epoca Regatului vechi, natura le apărea egiptenilor drept un corp unitar și ordonat. Dar ordonat nu de un zeu, ci de **Maat** care este nu numai principiul națiunii și al justiției (**Maat** s-ar putea traduce prin „adevăr” și „dreptate”), ci și al ordinii și al organizării lumii. – În aceeași epocă au apărut și atitudini de scepticism religios. În **Sfătuirea unui om deznădăjduit cu sufletul său** – unul dintre textele cele mai interesante ale literaturii egiptene – gândirea laică, eliberată de rigorile teologice, pune la îndoială dogma nemuririi sufletului și, denunțând starea generală de decadență a vremii, proclamă ca singure valori onestitatea și generozitatea – și concludă cu recomandarea: „**Petrece-ți ziua în veselie și dă uitării grijile**”. – În fine, tot în această perioadă a trăit și Ptha-hotep, primul moralist din istorie cunoscut, autor al unor ample **Învățăături**, conținând normele de conduită etică și politică.*

*În perioada Regatului Mediu, odată cu apariția scrierilor de matematică (**Papirusul Rhind**) se afirmă tot mai mult gândirea abstractă, ideea cognoscibilității lumii independent de normele și prescripțiile preoților, deci o încredere în gândirea individuală, liberă, rațională. S-a remarcat*

(cf. I. Banu) că tot acum egipteanul a început să întrevadă relațiile matematice între lucruri ca o permanență universală; în timp ce ideile de repetabilitate, de necesitate și de universalitatea relației constituie tot atâtea premise care vor duce mai târziu la formarea principiului de „lege” și de „legitate”.³⁶

2. Originea vieții

Astăzi, există tot atâtea păreri despre apariția omenirii, a existenței, a universului, câte religii, națiuni, etnii, micro-grupuri sociale. Una dintre problematicile fundamentale ale filosofiei, de oricând, din totdeauna, este *originea vieții și a omului pe pământ*, precum și „a cauzelor” care le-au generat:

Cu epoca Regatului Nou a apărut un filon idealist în speculațiile asupra temei „începuturilor”: elementul primordial nu mai este acum apa, deci un element material (ca în cosmogonia heliopolitană), ci zeul Ptah, principiu abstract și unic al tuturor formelor și lucrurilor. Dar atitudinea filosofică a egiptenilor este mai variată și mai independentă de teologie decât s-ar putea crede. Un exemplu în acest sens este acel **Cântec al harpistului** care, rămânând indiferent la normele de viață pioasă și la dogmele teologiei cu privire la viața de dincolo, recomandă o comportare hedonistă: **Sporește încă și mai mult plăcerile pe care le ai!**. Un **carpe diem** avant la lettre, din secolul al XXI-lea î.H.

În ultimele epoci ale istoriei Egiptului antic spiritul religios a slăbit (deși superstițiile au sporit). Gândirea laică a făcut progrese, ajungând la concluzii de nuanță materialistă chiar și în cosmogonie. Diodor din Sicilia (și alți scriitori antici care au cunoscut Egiptul) ne informează despre credințele egiptenilor care susțineau că **un sol atât de propice ca al Egiptului a trebuit să genereze primii oameni**. Ploile mari, temperate datorită climei calde, au făcut aerul foarte potrivit pentru nașterea inițială

³⁶ id., *ibid.*, p. 143

*a animalelor (ap. C.Daniel) – Dealtminteri, dacă filosofi greci dintre cei mai mari au ținut să cunoască știința și gândirea egipteană (care vor lăsa urme în opera lor), este pentru că la acea dată egiptenii – cum scria Herodot – erau cei mai înțelepți și mai învățați oameni, mult mai isteți la minte decât elenii.*³⁷

³⁷ id., *ibid.*, p. 144

MEDICINA EGIPTENILOR

1. Medicină, farmacie, igienă
2. „Specializările” medicinei egiptene

Spălarea mâinilor de mai multe ori pe zi, sisteme individuale de purificare a apei, evitarea mulțimilor etc., etc., etc. tot atâtea măsuri de igienă personală, care pot părea exagerate. Apariția unor boli cu aspect de epidemie (HIV), ori a unor epidemii grave, pur și simplu („gripa aviară”, „gripa porcină”) ilustrează faptul că nici o măsură profilactică nu este suficientă, în condițiile de astăzi. Deși condițiile de igienă de astăzi sunt mult mai complexe, mai rafinate și mai eficiente, trebuie să știm că preocuparea pentru igienă, ca act de medicină, nu a lipsit deloc din preocupările umane, din cele mai vechi timpuri. Așa stau lucrurile și în Egiptul antic:

În mod deosebit, de un foarte bun renume se bucura în antichitate medicina egiptenilor. Despre medicii lor vorbește mult și cu admirație Herodot. Hipocrat a studiat medicina la Memfis, unde se afla și marea bibliotecă a templului lui Imhotep. Iar Teofrast, Dioscoride și Galenos, citează mereu rețete medicale pe care ei le primiseră de la medici din Egipt.

*S-au găsit mai multe rețetare egiptene; dintre acestea, mai importante sunt: cel conținut în **Papirusul Ebers** (unde, pe 110 coloane sunt adunate tot felul de rețete grupate pe boli, apoi un mic tratat de fiziologie, indicații de igienă, precum și multe formule magice); de asemenea, cel din **Papirusul Smith** care, pe lângă 13 formule medico-magice, mai conține și 48 de paragrafe, în care sunt descrise diferite tipuri de răni și fracturi, cu respectivele indicații de tratament.³⁸*

În general, mentalitatea omului modern privește cu un oarecare dispreț primele manifestări medicale ale strămoșilor noștri din trecut, considerându-le empirice,

³⁸ id., *ibid.*, p. 137

depășite, neștiințifice. În parte, lucrurile așa și stăteau, egiptenii atribuind apariția unor boli demonilor, spiritelor rele:

Egiptenii atribuiau cauzele bolilor (dar nu și pe cele ale fracturilor, sau pe cele ale rănilor) unor demoni, care trebuiau alungați cu ajutorul unor formule magice, dar concomitent și prin respectarea sfaturilor indicate în rețetele medicale. Vrăjile, deci, trebuiau să fie însoțite de suportul material al unui medicament. Medicina și magia erau două profesii cu totul distincte; probabil că medicii și vrăjitorii se respectau reciproc; în orice caz, nu erau în conflict unii cu alții.³⁹

2. „Specializările” medicinei egiptene

„Obișnuința” noastră de a desconsidera tot ceea ce vine dinspre trecut, ca fiind perimat, vetust, superstițios etc. primește o grea lovitură în fața informației potrivit căreia, în Egipt, nu numai că „ființau” „generalști” de înaltă clasă, dar existau și câteva „specializări”, cum ar fi **oftalmologii, chirurgii, stomatologii**:

Medicii erau formați în școli de medicină, care funcționau pe lângă temple; erau mândri de școlile în care învățaseră și pe care țineau să le menționeze ca pe un titlu de onoare. Erau împărțiți pe specialități: interniști oftamologi, chirurghi, stomatologi etc. Rețetele lor erau foarte complexe, acumulând o mulțime de substanțe, l – vegetale, minerale, sau preparate din părți ale unor animale, sau din insecte (de exemplu, scarabei uscați și pisați). Toate substanțele erau prescrise în doze foarte precise, și combinate după o doză farmaceutică bine stabilită. Ingredientele dezgustătoare (de exemplu, fecalele) aveau rostul magic de a speria demonii care cauzau maladia. Multe din aceste rețete străvechi mai sunt încă și astăzi în uz în Egipt; altele au trecut în farmacopeea greacă, prin intermediul căreia apoi s-au transmis farmacopeei europene din Evul Mediu. Rețetele sunt redactate, într-adevăr, științific, după o schemă care

³⁹ id., *ibid.*, p. 138

cuprinde cinci puncte: denumirea bolii, descrierea simptomelor, diagnosticul, prognosticul și posologia. – Interesant de observat faptul că, în cazuri disperate, medicul își recunoștea incapacitatea de a vindeca (ceea ce medicul nu recunoștea niciodată).⁴⁰

De asemenea, vechile papirusuri ne ilustrează faptul potrivit căruia egiptenii erau buni cunoscători ai anatomiei externe a omului, cunoscând-o suficient de bine și pe cea internă. Aveau cunoștințe corecte și suficiente despre mușchiul cardiac, dețineau cunoștințe temeinice despre tratarea unor boli, precum laringitele și bronșitele, a căror vindecare nu este foarte diferită de cea de astăzi, aveau chirurghi care executau operații foarte sofisticate pentru acele timpuri:

*Medicii egipteni cunoșteau bine anatomia externă a omului. Ca anatomie internă, cunoșteau oasele și organele interne – în afară de rinichi – fără să poată face o distincție clară între mușchi, nervi, vene și artere: pentru toate acestea aveau, în limba egipteană, un singur cuvânt. Dădeau explicații corecte funcțiilor mușchiului cardiac și vaselor, care pornesc toate de la centrul motor – inima. Vindecau laringitele și bronșitele, pe care le tratau și prin inhalații, cum sunt tratate și azi. Combăteau cu succes constipația și viermii intestinali; tratau retenția și incontinența urinară; iar pentru tratamentul afecțiunilor rectului exista un anume medic specialist, care purta onorabilul titlu de „paznic al anusului”! Ficatului îi dădeau mai puțină importanță. Aveau – tot după mărturia lui Herodot – specialiști „medici de dinți”, apoi, foarte pricepuți ginecologi, care ne-au lăsat descrieri corecte ale afecțiunilor uterului, metritelor etc. De asemenea, numeroși oftalmologi (în Egipt, bolile de ochi fiind și astăzi frecvente), a căror faimă ajunsese până în țări îndepărtate. Erau renumiți pentru tratamentul afecțiunilor pleoapei, a conjunctivitei granuloase, a leucomului și a cataractei. Numai **Papirusul Ebers** conține o sută de rețete pentru bolile de ochi.*

⁴⁰id., *ibid.*, p. 138

În fine, foarte pricepuți erau și chirurgii egipteni. Un tratat de chirurgie osoasă, datând din mileniul al III-lea î. H., expune 48 de cazuri de fracturi, luxații, contuzii, entorse. Chirurgii egipteni – care nu prescriau niciodată medicamente – au fost cei dintâi care au practicat punctele de sutură pentru închiderea marginilor unei răni, precum și primii care au folosit atelele la fracturi.⁴¹

⁴¹ id., *ibid.*, p. 139

MEDICINA EBRAICĂ

1. Istorie și medicină
2. Sânge și medicină
3. Superstiții și medicină
4. Sfințenie, medicină și igienă

1. Istorie și medicină

Pentru o lume care începe cu mii de ani înainte de Hristos, buna cunoaștere a interiorului corpului omenesc poate constitui o surpriză (în absența investigațiilor, a disecțiilor, a cercetărilor de anatomie internă). În plus, vechii evrei au „arondat” diferitelor organe funcții diverse. Desigur, nu toate concordante cu realitatea zilelor noastre dar, oricum, meritorii prin analogiile, precum și prin „teoriile” științifice pe care, astfel, implicit, le „enunțau”:

*Evreii distingeau relativ clar organele corpului omenesc, nu însă și funcțiile corespunzătoare. Credeau că oasele sunt în număr de 101; că stomacul producea somnul, nasul hotăra deșteptarea, iar ficatul genera starea de furie. Lacrimile erau de două feluri: dăunătoare și folositoare. Porcul era cel care răspândea toate epidemiile, care în mod obișnuit erau **tratate** prin rugăciuni și farmece. **Yahwe** însuși lua parte și la actul concepției, alături de părinții copilului: el era cel care îi dăruia și viața, sufletul, expresia feței, graiul, văzul și auzul, capacitatea de a se mișca și inteligența. Contribuția tatălui era: oasele, tendoanele, unghiile și creierul. Iar de la mamă, copilul căpăta pielea, carnea, sângele, părul, irisul și pupila ochiului (R. Turner).⁴²*

2. Sânge și medicină

De asemenea, evreii sunt primii care „remarcă” funcția esențială a sângelui pentru organismul uman, relația sa strânsă (până la identificare) cu suflul vital al omului. În

⁴² id., *ibid.*, p. 90

plus, tot vechii evrei sunt cei care identifică (păstrând rezerva unor inerente greșeli, firește) „centrii” diferitelor funcții anatomice, ai diferitelor stări, ai diferitelor boli, chiar, din corpul uman:

*În concepția evreilor antici, principiul vital – care se confunda cu suflul respirator (vezi **Facerea**, 2,17; **Cartea lui Iov**, 23,4) – era vehiculat de sânge și distribuit de inimă în organe și membre. Organelor (care aveau nume egiptene de origine, multe dintre ele) li se atribuiau și funcții psihice: inima **gândește**, memorizează și adăpostește conștiința morală a omului; ficatul este sediul pasiunilor violente, – în timp ce rinichii determină stările de bucurie.⁴³*

3. Superstiții și medicină

Cât privește sursa propriu-zisă a bolilor, vechii evrei erau și ei tributari vechilor pre-concepții, potrivit cărora boala era „indusă” în organism, de ceva ori, mai ales de „cineva”, o „ființă” de sorginte divină, venită să pedepsească, astfel, cine știe ce păcate ale bolnavului:

Credeau că maladiile erau sancțiuni date omului de divinitatea supremă pentru păcatele săvârșite. Alteori – că boala este o încercare, suferința o răscumpărare a păcatelor, iertarea exprimându-se prin vindecarea bolnavului. Dar credea, de asemenea, că bolile erau cauzate și de nerespectarea unor legi de dietă – fapt socotit a fi un păcat, iar nu o simplă neglijare a cerințelor de alimentare adecvată, corectă. Considerau însă că bolile se datorau și unor agenți supranaturali ostili. Aceștia trebuiau combătuți prin farmece și exorcisme, practici pe care însă reliia oficială le interzicea, recurgând numai la rugăciuni (deși exorcismele au rămas mult timp un element primordial în terapeutică). Pentru că, în principal și în ultimă instanță, cauzele bolilor se datorau voinței lui Yahwe, iar

⁴³ id., *ibid.*, p. 191

vindecarea depindea de puterea și de hotărârea lui. De aceea rolul medicului (care aplica o terapie pozitivă, nu magică) în viața evreilor era cu totul neînsemnat; iar recursul exclusiv la știința omului, a medicului, echivala cu o jignire adusă lui Yahwe. – Nici o civilizație n-a umilit într-o asemenea măsură știința omenească în fața înțelepciunii divine până într-atât încât să socotească medicina aproape un sacrilegiu (M. Sendrail).⁴⁴

4. Sfințenie, medicină și igienă

Este foarte posibil ca tocmai de la o astfel de atitudine față de boală, bolnav și terapeut să pornească atitudinea refractară a Evului Mediu față de medici (stomatologii și „chirurgii” erau „asimilați”, de pildă, cu bărbierul, iar medicii erau considerați niște șarlatani, vrăjitori, solomonari) și, în general, față de posibila intervenție în corpul uman, considerat divin, intangibil. Mai cu seamă, intervenția chirurgicală asupra diferitelor membre bolnave (mâini, picioare cangrenate etc.) era considerată un păcat de moarte, căci omul trebuia să se întoarcă la Domnul așa cum a apărut el pe Pământ.

Trebuie să spunem, însă, că evreii nu erau total refractari practicarea medicinei, atât a celei preventive, cât și a celei propriu-zise. „Medicina” ebraică este un interesant *melange* de reguli stricte de igienă și superstiții, de credințe oculte și reale cunoștințe de medicină (dermatologice, de pildă):

Pentru a preveni însă unele boli, se respectau cu strictețe anumite reguli de igienă. Camerele erau aerisite și dezinfectate prin fumigație; era interzis să se spele rufele în apropierea unui puț; plăgile sau rănila deschise nu trebuiau atinse cu mâna; pentru igiena gurii se indicau clătirea cu oțet amestecat cu sare; iar dintele căzut era înlocuit cu un dinte artificial (extracția fiind considerată o operație condamnată...).

Medicii sacerdoți știau trata rănila, abcesele și fracturile. Cunoșteau – distingându-se destul de clar – bolile de piele (de ex. lepra), malaria, bolile de ochi, maladiile intestinale, poate și guta. Plantele medicinale erau

⁴⁴ id., *ibid.*, p. 192

socotite a fi remediile cele mai eficace. În ceea ce privește modul concret de tratament, nu știm cum anume se făcea acesta, și nici cu ce rezultate. Probabil că se obțineau oarecare rezultate în tratamentul bolilor celor mai comune în acea zonă geografică, și anume în bolile de piele și de ochi. – Unele boli nervoase (desigur, mai ușoare) erau tratate cu ajutorul muzicii; așa l-a vindecat de pildă David pe Saul, cântându-i din harfă. De altfel, în Antichitate era generală convingerea că muzica putea avea și un excelent efect curativ.⁴⁵

⁴⁵ id., *ibid.*, p. 193

INDIA – FILOSOFIA

1. India, leagănul filosofiei?

2. Brahma

3. Reîncarnarea

1. India, leagănul filosofiei?

Există, astăzi, o idee pre-concepută, potrivit căreia ideile filosofiei „vechi” sunt inutile, precum și atitudinea față de existență, ca și raportarea la valori sau la actul gnoseologic. India, considerată a fi leagănul filosofiei universale, stă mărturie a neadevărului acestei idei pre-concepute. Filosofia indiană este fascinantă, prin ea însăși. În plus, foarte mulți tineri o studiază și chiar o asumă, ca filosofie de existență și chiar ca religie a vieții. Mai cu seamă în Răsăritul Europei, acolo unde orice trimitere spre filosofie care nu se referea la marxism era repudiată din start, diversele filosofii și practici ale filosofiei indiene (buddhismul, yoga, tantrismul etc.) au „făcut ravagii”, ca spunem așa, atrăgând spre ele un număr impresionant de adepți, tineri ori chiar mai puțin tineri:

India este țara filosofiei. În nici o altă parte a lumii antice nu s-a dedicat atâta timp meditației și nicăieri (în afară de Grecia) n-au apărut atâtea sisteme filosofice. Dar finalitatea aproape a tuturor acestor sisteme este mai întâi teologică. India n-a recunoscut niciodată o distincție clară și categorică între sacru și profan; adesea viața însăși era văzută ca un rit religios. Principiile, conceptele, terminologia folosită în India sunt comune atât filosofiei, cât și religiei. Punctul inițial de pornire, și scopul ultim pe care și-l propun sunt nu cunoașterea lumii și elaborarea unei logici . ca la grecii antici – ci armonizarea universală, integrarea omului în ritmul cosmic, salvarea lui, găsirea căilor spre mântuire, spre pace, spre perfecțiune, spre Absolut. În filosofia indiană, epistemologia și metafizica devin – chiar de la început – ontologie și teologie.

*În India, chiar și cea mai înaltă speculație filosofică rămâne adeseori în contact cu religia „populară”, cu miturile, cu simbolurile. Prin folosirea tuturor acestora, filosofia și religia rămân aproape întotdeauna în contact. În India se consideră că religia și filosofia sunt complementare. Sensul cunoașterii filosofice înseși, obiectul ei, modul de a-l aborda sunt esențial diferite de ale gândirii filosofice europene. Nici religia, nici filosofia, nici o altă activitate a spiritului nu pot rămâne fără un direct contact cu totalitatea. Gândirea filosofică nu admite nici sisteme dualiste – care nu sunt decât **simple reflexe ale conflictelor materiale din societate** – nici **fanteziile cognitive inutile** considerate aici ca fiind tot atâtea manifestări ale **dezordinii**. În India, cunoașterea filosofică înseamnă **cunoașterea ființei în întregul ei**, cunoașterea omului total și a drumului spre perfecțiune (J. Massui).⁴⁶*

2. Brahma

Una dintre cele mai cunoscute teorii și atitudini filosofice din întreaga Indie antică este **brahmanismul**. **Brahman** este conceput ca fiind o rațiune primordială, esență a tot ceea ce există și ființează în această Lume. **Atman** înseamnă sinele existenței individuale, în sensul esenței sale propriu-zise. **Atman** se delimitează, astfel, de ceea ce omului îi este doar exterior și lipsit de importanță. Cunoașterea ultimă la care este necesar să ajungă ființa umană este **unitatea dintre Atman și Brahman**:

*Brahmanismul este cel care stabilește și definește mai întâi liniile acestei gândiri filosofice. Între anii 800-600 î.H., după ce au elaborat o literatură de explicații și de speculații mistice pe marginea simbolismului sacrificiilor rituale (textele **Brahmana** și **Aranyaka**), brahmanii și-au formulat doctrina esoterică în **Upanișade** (=Convorbiri cu Maestrul), texte redactate în formă dialogică (amintind prin aceasta dialogurile lui Platon).*

Potrivit doctrinei brahmanice fiecare om participă la forța primordială Brahma, fapt prin care se identifică cu absolutul. Principiul vieții și al

⁴⁶ id., *ibid.*, p. 279

conștiinței (**atman** =suflare, respirație; de unde, cu același înțeles, cuvântul german **Atem**) este superior personalității umane individuale, o depășește; este sufletul individului intim legat de sufletul Universului (**Brahman**), cu care în cele din urmă se identifică. Acest principiu este etern, continuă să existe și după moartea individului, garantând continuitatea eului în procesul metempsihozei.⁴⁷

3. Reîncarnarea

Omul este, potrivit filosofiei indice, renăscut, ca urmare a faptelor sale (*karma*) și, tot în virtutea acestei *karma* (care mai înseamnă și soartă, destin etc.), el va lua diferite înfățișări. Aspirația individului trebuie să fie însă aceea de ieși din lanțul reîncarnărilor, de a se salva. Calea cea mai potrivită pentru acest demers nu este alta decât abținerea de la orice acțiune și dorință (*asceza*):

*Sufletul este separabil de corp, poate trece de la strămoși la urmași: această idee este străveche. A apărut în gândirea omului cel puțin din epoca neolitică. Nu aparține în exclusivitate gândirii indiene nici ideea migrației sufletului uman în animale, sau chiar în plante. Dar la alte popoare – ca de pildă la egipteni – reîncarnarea este un fapt accidental, sau este rezervată doar anumitor cazuri; în timp ce la indieni (iar mai târziu și la alte popoare ariene – la grecii pitagoreici, la celți, la germani) este o lege generală: **Samsara** – trecerea printr-un cerc de existențe succesive, prin metempsihoză, prin transmigrația sufletelor, prin reîncarnarea lor în alte ființe umane, în animale sau în plante – este o lege inexorabilă, pe care numai brahmanismul o leagă, o condiționează în moduri diferite de comportare **morală** a individului, și îi dă astfel un caracter de sancțiune morală, fie de pedeapsă, fie de recompensă. Ceea ce determină **reîncarnarea** este **acțiunea** umană (**karman**), este acțiunea morală a faptelor și a efectelor acțiunii omului în viață. Viața prezentă a omului este determinată, este rezultatul faptelor săvârșite de el în*

⁴⁷ id., *ibid.*, p. 279

existențele sale anterioare. Din ceea ce i se întâmplă deci în această viață se poate deduce conduita sa în timpul existențelor sale anterioare. Ca atare, natura viitoarelor sale existențe va fi determinată de conduita sa în această viață. **Karman** – concept în același timp metafizic și etic – este deci **marele reglementator al destinului uman** (Bertholet). Doctrina aceasta, formulată în epoca **Upanișadelor**, s-a menținut până azi. Buddhismul însuși nu numai că a acceptat doctrina despre **karman**, dar a extins-o chiar și asupra zeilor. În mod inconștient (sau poate, intenționat) dezvoltat și consecvent susținută, ea a servit perfect brahmanilor pentru a-și fortifica prestigiul și autoritatea morală și socială, precum și pentru consolidarea definitivă a limitelor de netrecut ale castelor: apartenența la una sau la altă castă este dreaptă pentru că este decisă în mod irefutabil de **karman**! La începuturile ei filosofia buddhistă a fost, cum am văzut, o filosofie practică, morală. În prima sa fază filosofia buddhistă era antimetafizică și cu tendințele raționaliste. Nu admitea existența sufletului, ființa individului era limitată la corporalitate, percepție, senzație, și la un principiu conștient care era nucleul responsabilității sale morale. Buddhismul își concentra atunci atenția asupra problemei eliberării de sub perspectiva reîncarnării, fapt posibil printr-o cunoaștere a cauzelor răului și printr-o precisă disciplină morală (urmând **cele opt căi**) spre a ajunge la înlăturarea răului. Această primă fază a gândirii buddhiste era numită **Micul Vehicol (Hinayana)** – doctrină urmată azi de buddhismul meridional, din Vietnam, Laos, Sri Lanka, Siam și Kampuchia.

Dar pe la începutul erei noastre filosofia buddhistă a intrat într-o nouă fază, cunoscută în istoria filosofiei sub numele de **Marele Vehicol (Mahayana)**. În această nouă formă – care va deveni dominantă în aria buddhismului spetentrional, în Nepal, Mongolia, China, Coreea, Japonia și în întreaga Indie Spetentrională – filosofia buddhistă îi propune omului ca ideal (ideal accesibil și omului de rând, neînzestrat cu deosebite calități spirituale sau intelectuale) nu numai propria sa salvare, ci și a semenilor săi. Acest ideal este personificat de un **dodhisattva**, de ființa iluminată care

în ultimul moment renunță la eliberarea sa de viitoare reîncarnări numai pentru a-i ajuta pe ceilalți oameni. – În raport cu **Micul Vehicul**, pe lângă speranța într-o beatitudine cerească, sau negativismul metafizic al doctrinei **golului**, aspectul nou și fundamental al **Marelui Vehicul** este creația (în sec. II î. H.) unei metafizici coerente bazate pe argumente logice. Lucrurile își au o natură al or proprie, ființa lor individuală este doar o aparență, toate lucrurile se condiționează reciproc. De unde concluzia că există două adevăruri: cel superior, adevărul realității și cel convențional, adevărul aparențelor. Idealul suprem, eliberarea, poate fi atins numai cunoscând că toate lucrurile se reduc la un singur principiu: golul, nimicul, neființa.

În cadrul brahmanismului ortodox, ca filosofie, reprezentat în principal de autoritatea **Upanișadelor**, pentru a-și consolida pozițiile dogmatice ca răspuns la autoritatea crescândă a buddhismului, s-au afirmat în special 6 sisteme filosofice.

Cel mai puțin cunoscut este sistemul **Parva-mimansa** – mai mult religie decât filosofie, negând „pretențiile” rațiunii și prescriind respectarea întocmai a tradițiilor și ritualurilor. – De asemenea, ca școală de logică, sistemul **Nyaya** care, ocupându-se în special de principiile argumentării și a controverselor, a contribuit la îmbogățirea terminologiei filosofice. – Sistemul **Vaisesika** – amintind întrucâtva atomismul lui Democrit – împarte realitatea în 6 categorii: **substanță, calitate, activitate, generalitate, particularitate și inerență**. Între cele 9 substanțe care compun Universul (aer, pământ, apă, foc, eter, timp, spațiu, suflet și intelect), primele 4 sunt alcătuite din atomi, eterni, indestructibili și indivizibili, care prin continua lor mișcare creează **formele** lucrurilor. – Sistemul **Yoga** (ale cărui origini, legate de străvechi practici magice, urcă până în epoca preariană) este fondat pe ideea purificării spiritului prin disciplina ascetismului, abstenenței și a unui continuu efort psihofizic care cuprinde 8 etape: eliminarea dorinței, pietate, anumite atitudini ale corpului, controlul respirației, abstractizarea, concentrarea, meditația și contemplația în

starea de extaz. Aceste tehnici yoghine urmăresc să elibereze psihicul de amintirea trecutului și de **samsara** (reîncarnare).

Sistemul filosofic **Samkhya** este bazat pe un net dualism între materie (**prakrti**) și spirit (**puruṣa**). Materia – care emană și apoi reabsoarbe 24 de principii fizice și psihice (elementele fundamentale: aer, apă, foc, pământ, eter; organele simțului, cele ale acțiunii etc.) – este eternă, indestructibilă și creatoare – fără să fie pusă în mișcare de un impuls exterior, ci de o continuă agitație interioară determinată de karman, de sufletul universal și totodată individual.

Toate lucrurile sunt produse de veșnica mișcare, de continua alternare a trei categorii de însușiri, de trei moduri de a fi ale materiei: prima – ușor, luminos, plăcut; a doua – mobil, dinamic, dureros; a treia – inert, obtuz, ceea ce pune piedică. Omul este înzestrat cu cinci simțuri perceptive (văz, auz, miros, gust, pipăit) și cu alte cinci simțuri active care rezidă în limbă, picioare, mâini, organe de excreție și cele genitale. Percepțiile senzoriale sunt înregistrate, însumate și combinate de intelect, care însă nu reacționează de la sine decât atunci când primește un stimul senzorial. – Spiritul (**puruṣa**) nu comunică cu adevărat cu materia, dar este influențat de apropierea sa de materie, pe care în schimb o animează, îi dă viață, impulsionând-o în activitățile ei. Spiritul este un spectator neutru, imutabil, este lumină pură spirituală.

Dintre toate sistemele filosofice indiene cel mai răspândit era sistemul **Vedanta**, care rezumă într-un mod sistematic și urmărește să dea o fundamentare speculativă **Upanișadelor**.

Pentru filosofia **Vedanta** absolutul metafizic (**brahman**) și principiul vital, sufletul universal (**atman**) se identifică. Potrivit acesteia, întreaga lume care cade sub percepția simțurilor – și care numai pentru ignoranți este o lume reală, multiplă și schimbătoare – în realitate nu este decât o aparență (**maya**), creată de incapacitatea noastră de a gândi lumea altfel decât în cadrele timpului sau spațiului, și numai în funcție de cauzalitate sau de schimbare. Adevărul este că nu există decât o singură realitate, o

singură Ființă, pe care o vedem numai prin schimbările de suprafață ale formei. **Brahman** este cauza și efectul, esența însăși a întregii lumi. La înțelegerea lumii nu ajută deloc rațiunea și logica, ci numai intuiția imediată. Această capacitate de a pătrunde spontan, printr-un fel de viziune mistică adevărul ultim (adică unitatea dintre sufletul individual și sufletul Universului) duce la eliberarea de **samsara** – ceea ce ar constitui însuși idealul suprem al omului.

Paralel și în opoziție cu aceste sisteme ortodox-brahmanice, o dezvoltare și o importanță deosebită în filosofia indiană au avut-o – după buddhism – jainismul și curentele materialiste.

Jainismul (care încă din sec. al III-lea î.H. se divizase în două curente) împarte realitatea în substanță cugetătoare și substanță neînsuflețită. Prima cuprinde sufletele înzestrate – în ordinea crescândă a importanței lor – cu un simț (al tactului: regnul vegetal și cele 4 elemente fundamentale); cu două simțuri (al tactului, plus al gustului, plus mirosul: furnicile); cu patru simțuri (cele anterioare, plus auzul: mamiferele). Al șaselea simț – intelectul – îl posedă numai omul și făpturile divine. – Substanța neînsuflețită este reprezentată de 5 substanțe subordonate: materia, principiul mișcării, al imobilității, spațiul și timpul.

Interesantă este contribuția jainismului la domeniul epistemologiei. Cunoașterea în fond a structurii complexe a realității este condiționată de considerarea ei din punct de vedere diferite, fundamentale fiind 4: de substanță, de loc, de timp și de formă. Un obiect poate fi socotit „permanent” dacă este observat din punctul de vedere al substanței; dar este **schimbător** dacă este privit sub unghiul vizual al formei. De unde, o originală teorie dialectică a contrariilor: în același timp, privit din puncte de vedere diverse un obiect **este și nu este**; în timp ce dacă este privit dintr-un singur punct de vedere, el **este sau nu este**.

În fine, din cele mai vechi timpuri și continuând de-a lungul istoriei Indiei tradițiile vedice, spiritualismul și idealismul indian au întâmpinat o opoziție serioasă din partea unor filosofi negatori (**Nastika**) – filosofi care

nu recunosc autoritatea **Vedelor**. Operele lor (dacă într-adevăr au fost scrise) au fost distruse, încât sistemul lor se poate constitui numai din referințe directe.

În domeniul **gnoseologic**, aceștia susțineau că toate faptele sunt spontane și accidentale. Nu au o cauză supranaturală (un zeu sau un principiu creator și conducător). Relații între cauză și efect nu pot fi stabilite, rațiunea umană este inefficientă; numai percepția senzorială poate duce la o adevărată cunoaștere. – În domeniul eticii, extremiștii **Nastika** – școală eterodoxă care a incorporat elemente buddhiste și jainiste – admit numai impuls vital, neagă existența binelui și a răului, nu consideră viața ca pe o suferință, afirmă că idealul omului este bucuria terestră, că scopul vieții este plăcerea simțurilor.

Dar din asemenea idei îndrăznețe pentru India ei au tras concluzii progresiste și pe plan socio-politic: în fața dreptului inalienabil al plăcerilor vieții, toți oamenii sunt egali. Nimeni n-are drept să facă rău altuia numai pentru plăcerea de a face rău, nici chiar regele – care trebuie să se convingă că poporul i-a încredințat puterea pentru a veghea asupra justiției sociale. – Nu e de mirare deci că scrierile „negatorilor” au putu fi distruse; precum nici faptul că un asemenea curent de gândire a avut numeroși adepți de-a lungul veacurilor.⁴⁸

⁴⁸ id., *ibid.*, p. 280 ș.u.

CHINA – FILOSOFIA

1. Există o filosofie chineză?

Ceea ce este de remarcă, de la bun început, în discutarea filosofiei (și a atitudinii filosofice a chinezilor) chineze este faptul că ea este mai puțin îndreptată în spre **valori gnoseologice, axiologice ori epistemologice**, cât înspre **etică**, a ceasta ajungând să se confunde, uneori, cu însăși **filosofia**:

*Două aspecte fundamentale caracterizează filosofia chineză, distingând-o net de cea europeană. Întâi: în timp ce **filosofia occidentală insistă asupra metafizica epistemologiei, logicii și eticii, gândirea chineză își pune accentul numai asupra ultimei, asupra eticii. Al doilea aspect, mai important: Dacă în China a lipsit conceptul de filosofie ca disciplină în sine, aceasta se datorează poate numai faptului că filosofia era atât de importantă și atât de strâns legată de politică, de economie, de religie și de aproape toate celelalte aspecte ale vieții, încât nu putea fi concepută ca o activitate separabilă de acestea – cum remarcă sinologul H.G.Creel.***

În stadiul cel mai vechi al gândirii filosofice chineze (stadiu anterior, în orice caz, secolul al VI-lea î.H.) au apărut elementele unei noi filosofii a Universului și a vieții.⁴⁹

Ceea ce identifică și particularizează China anică este faptul că, din punct de vedere filosofic (și, după cum vom vedea, nu numai) ea se auto-definește prin intermediul a doi termeni (două principii fundamentale, care stăpânesc și orânduiesc lumea): **Yin**, și **Yang**. Acestea nu sunt în stare pură niciodată, niciunde în Univers, ci se amestecă, se întrepătrund, se interferează.

Aceste principii pot părea cel puțin ciudate atât europenilor (mai ales celor de azi) care, trecuți prin experiența marxistă sau marxizantă (cel puțin la nivel teoretic, dacă nu altfel), știu că lucrurile se împart în bune și rele, în alb și negru, în buni și răi, în

⁴⁹ id., *ibid.*, p. 373

prieteni și dușmani (*cine nu e cu noi, e împotriva noastră*, spunea un principiu comunist românesc din perioada proletcultistă). Lucrurile stau (aproape) la fel de tranșant și pentru credinciosul de sorginte creștină: ori crezi, ori nu, sau ești un (bun) creștin, practicant, susținător fervent al dogmei creștine, sau nu. Cale de mijloc nu există. De altfel, radicalizarea este un fenomen general în lumea de astăzi. Pentru China antică, însă, aceasta nu însemna, practic, nimic:

*Dintr-o asemenea concepție cosmogonică (așa cum remarcă Mircea Eliade), din noțiunea arhaică de unitate-totalitate originară derivă semnificațiile și rolul atribuit celor două principii, antagoniste dar și complementare, **Yang** și **Yin**.*

*Primul este principiul de natură masculină; **Yang** are analogii cu lumina, cu cerul, cu soarele, cu caldul, cu uscatul; al doilea, de natură feminină, **Yin** – cu întunericul, cu pământul, cu luna, cu recele, cu umedul. Orice lucru și orice ființă – cu excepția Cerului, **Yang** pur și a pământului – **Yin** pur – este compus, în proporții diferite, din **Yang** și **Yin**. Neîntreruptele transformări din univers și din întreaga viață au loc prin alternanța dintre **Yang** și **Yin**; ritmurile cosmice sunt determinate de interacțiunea lor. – Ordinea Universului este dată de echilibrul dintre aceste două principii antagoniste și în același timp complementare. Sau, mai exact, de „mutațiile” lor posibile (mutații al căror număr este stabilit de filosofia chineză la 11.520) – dat fiind că aceste două principii **Yang** și **Yin** se schimbă periodic unul în celălalt. Aceste mutații fac posibilă și determină, de pildă, alternarea anotimpurilor, alternarea zilei și a nopții, metamorfoza animalelor etc.*

*Prin această concepție despre **Yang** și **Yin** – provenind din fondul arhaic al culturii chineze, dar care s-a constituit ca doctrină filosofică distinctă în sec. IV î.H. – filosofia chineză a elaborat și elementele **unei clasificări logice a lucrurilor**. Sau mai bine zis: gândirea chineză arhaică crede că*

sesizează esența lucrurilor într-un sistem de idei platonice traduse în formule geometrice (R. Grousset).⁵⁰

În general, se spunea (se zice) despre filosofi, în general, că sunt lipsiți de spiritul pragmatic sau că, în orice caz, „munca” lor este lipsită de finalitate, nefiind ancorată în viața de zi cu zi. Adevărul, *grosso modo* vorbind, este că încercarea oamenilor de a traduce în practică ideile filosofice s-a soldat cel mai adesea cu eșecuri, dacă nu cumva cu tragedii, chiar, cum a fost cazul socialismului sau comunismului. Filosofia chineză este, însă, una dintre cele mai puțin „idealiste”, terminalul ei fiind unul ancorat în concretul social. Iată câteva exemple în acest sens:

*Momentul apariției lui Kong-zi (sau Kong Fu-zi, Confucius) a însemnat nu numai începutul unei tradiții filosofice care a dominat cultura chineză mai mult de două mii de ani, ci și al unei considerabile influențe spirituale în toate domeniile culturii chineze – inclusiv în cel al medicinei și chiar în cel al științelor exacte. Kong-zi n-a lăsat nici o operă scrisă; dar ideile sale, interpretările, reconsiderările, comentariile, completările pe care le-a adus celor șase opere se constituiau patrimoniul cultural al vechii culturi chineze (**Cartea schimbărilor, Cartea Documentelor, Cartea Ritualurilor, Cartea Muzicii și Analele Primăverii și ale Toamnei**) au fost adunate de discipolii săi într-un corpus cuprinzând 20 de cărți.*

*Pentru Kong-zi (zi sau tzu înseamnă **maestru**), tema fundamentală care i se impune înțeleptului, filosofului, trebuie să fie societatea, existența socială a individului, condițiile relațiilor ideale dintre om și societate. Scopul filosofiei este formarea omului util societății. Ca atare, Kong-zi urmărea ca discipolii săi (cărora le dădea lecții de istorie și literatură, diplomatie și ritualuri de curte) să fie pregătit pentru a deveni buni funcționari ai statului – căci problema nodală a maestrului era sistemul de guvernare, care se cerea mereu reînnoit. Nobilii, spunea Kong-zi, nu trebuie să facă războaie inutile, să ducă o viață de risc excesiv, să*

⁵⁰ id., *ibid.*, p. 374

maltrateze și să oprime poporul. Funcțiile de conducere în stat trebuie să fie încredințate numai celor mai pricepuți, indiferent de originea lor socială și de condiția umilă. Discipolilor săi, mulți de origine modestă, le cerea să apere poporul, să-l ajute, să-l instruiască. Poporului îi cerea să se supună conducătorilor, iar acestora, să se îngrijească de bunăstarea lui. Omul trebuie să acționeze în conformitate cu **numele** său. Prin urmare în viața socială omul urmează să acționeze potrivit răspunderii și datoriilor pe care le implică **numele** său, deci și calitatea și funcția socială a individului. Etica datoriei constituie aspectul de bază al moralei individuale practice. Această morală trebuie să aibă în vedere două virtuți fundamentale: **negarea eului egoist, și acceptarea a ceea ce este drept și potrivit**. Cu alte cuvinte, respectarea tradiției și a omului, simpatia umană, iubirea aproapelui tău, corectitudinea, probitatea, îndemnul de a face binele – care nu este altceva decât reflectarea în om a legilor care reglează întregul Univers.

Kong-zi – care n-a elaborat un metodic și coerent **sistem** filosofic – evita metafizica, îi repugna tot ceea ce îi apărea ca fiind noțiuni sau teorii nebuloase. El atribuia diferite nenorociri din viața individului, a societății și statului tocmai obscurității, gândirii și impreciziei limbajului; cu alte cuvinte, **lipsei de sinceritate**. Un rege, un părinte, un fiu care nu se comportă – pentru că eludează respectivele lor prerogative și îndatoriri – ca un **rege**, un **părinte**, un **fiu** comit adevărate abuzuri adăpostindu-se în dosul cuvintelor de **rege**, **părinte**, **fiu**. Spune Kong-zi: **Ceea ce e necesar este să se îndrepte înțelesul cuvintelor**. – Concept fundamental în filosofia sa este și conceptul de **om superior**. Ceea ce îl face pe om superior este **cultivarea propriului său eu, cu o grijă zeloasă și constantă**. Cele trei virtuți ale omului ideal sunt: inteligența, curajul și buna intenție – ceea ce înseamnă caracter, corectitudine, generozitate. **Să nu faci altuia ceea ce nu ai vrea să ți facă ție**. Baza caracterului este sinceritatea (să-ți pui de acord cuvintele cu faptele), probitatea (să cauți în tine însuși cauza nereușitei tale), moderația în vorbe și atitudini, simpatia cordială pentru

toți oamenii. Spune Kong-zi – acest prim umanist din istoria filosofiei chineze: ***Omul superior trebuie să aibă mereu în vedere opt puncte esențiale. El trebuie să se servească de ochi în dorința de a vedea limpede. El trebuie să vorbească cu blândețe. El trebuie să păstreze o atitudine respectuoasă. El trebuie să vegheze ca vorbireal ui să fie întotdeauna sinceră. În toate treburile el trebuie să se arate atent. Când se îndoiește de ceva, se gândește să-i întrebe pe ceilalți. Dacă încearcă un resentiment, el trebuie să se gândească la ce greutate îl poate duce acest resentiment. Când întrevade posibilitatea unui câștig, el trebuie să se gândească la echitate.***⁵¹

Filosofia socială, așa cum am numi-o în termenii de astăzi, era la mare cinste, așadar, în China antică. Vom prezenta ideile, ca și reprezentanții cei mai de seamă ai acestei școli:

Principalul continuator al filosofiei confuciene a fost **Meng-zi** (cunoscut europenilor cu numele latinizat de Mencius, cca 371 – cca 289 î.H.).

În centrul gândirii sale stă teoria despre caracterul omului esențialmente bun. Toți oamenii se nasc egali și buni, toți au raționalitate și simțul virtuții înăscut – cu deosebire că unii își cultivă acest simț, alții – nu, afirmă Meng-zi, întrucât se lasă duși de pasiunile simțurilor. Omul devine rău numai când nu caută să-și înfrâneze acele porniri lipsite de o valoare morală care se întâlnesc și la alte viețuitoare, deci care nu fac parte **din firea omenească**. Cum pe Meng-zi îl preocupa mai mult ca orice natură, el a atins – mult timp înaintea altor gânditori – și probleme aparținând câmpului psihologiei. Astfel, el a arătat (anticipându-l pe Freud?) că în loc de a căuta să reprimi anumite impulsuri și dorințe – fapt și inutil și dăunător – mai potrivit este să le deviezi pe alte căi, să le canalizezi spre activități folositoare societății.

⁵¹ id., *ibid.*, p. 375

*O interpretare realistă a confucianismului – o interpretare concretă, practicistă, uneori chiar sceptică, lipsită de iluziile idealiste ale lui Meng-zi – a dat-o Xun-zi (cca 289 – 238 î.H.), care va inspira **școala legistă** de mai târziu; în timp ce un alt mare filosof Mo-zi (478 – 381 î.H.) a fost cel mai lucid critic al confucianismului. Mo-zi denunță marea mizerie a populației, luxul și risipa celor bogați, haosul intern și flagelul războaielor, predicând instaurarea unui regim de disciplină, control, muncă și austeritate – dar și un utopic ideal de **iubire universală** între toți oamenii din toate clasele sociale.*

*După confucianism, cealaltă mare școală filosofică chineză a fost daoismul. Fondatorului său Lao-zi – figură semi-legendară care ar fi trăit în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.H. – i se atribuie culegerea de aforisme (în realitate, operă colectivă) cunoscută sub titlul **Dao de jing** – **textul cel mai profund și mai enigmatic din toată literatura chineză** (Mircea Eliade).*

*Filosofia daoistă pornește – și prin aceasta se aseamănă cu filosofia europeană – de la problema naturii Universului și a relațiilor dintre Om și Univers. Ea însă neagă posibilitatea cunoașterii lumii (necreată și indestructibilă), întrucât noi nu putem să cunoaștem lucrurile decât prin intermediul noțiunilor, care sunt abstracțiuni, ficțiuni. Daci, încercând să cunoaștem lumea, noi ne îndepărtăm tot mai mult de concret, de realitate, de legea supremă a naturii, de principiul ordinii universale (=Dao). Activitatea intelectuală, prin urmare, este inutilă, trebuie evitată; de asemenea, orice activitate, orice încercare de a interveni în ordinea realității – care este în mod firesc și perfect condusă de **Dao**. **Omul desăvârșit nu face nimic; el se limitează doar să contemple Universul.** Spune Lao-zi: **Omul bun nu discută, iar cei ce discută nu sunt buni oameni. Înțeleptul nu este cult, iar cei culți nu sunt înțelepți.***

***Dao** – realitatea ultimă, principiul ordinii, imanentul tuturor domeniilor realului, al ordinii necesare în Univers, în societate, în comportarea*

individului și în gândirea umană, principiul care dirijează lumea materială, necreată și indestructibilă – este unitatea totală care cuprinde și leagă ființa de neființă. **Dao poate cuprinde în sine toate lucrurile, dar nu poate face deosebirea între ele. De Dao te poți apropia spre a-l înțelege, dar nu cu rațiunea, ci pe calea intuiției, a contopirii în Dao.** Filosofia daoistă nu duce la un pesimism total: retragerea din lume și chiar moartea – care este tot o reintegrare în unitatea totală originală – este un bine; căci, spune Lao-zi: **Când mori, nu ești exclus din Univers.**

În orice caz, caracterul contemplativ al acestei doctrine, invitația sa la pasivitate nu putea decât conveni suveranilor (care de fapt au și sprijinit daoismul). Dealtminteri, Lao-zi spune direct: **Motivul pentru care e greu să guvernezi poporul stă în faptul că el știe prea multe.** Și mai explicit: **În activitatea sa de guvernare înțeleptul menține constant poporul în lipsă de dorință și în neștiință. Când în felul acesta el determină non-acțiunea, buna ordine devine universală.**

În secolul al III-lea î.H. s-a afirmat școala filosofilor **legiști** care, preconizând un regim totalitar și despotice, au contribuit ideologic la instaurarea imperiului.

Împotriva tendințelor umanitare și democratice ale școlii confuciene aceștia învinuiau de toate relele existente existente pe **inutilii studioși**, afirmând că firea omenească este de la natură rea, că valorile morale propagate de confucianism sunt o primejdie pentru constituirea statului autoritar, și că prin urmare poporul nu trebuie educat și instruit, ci constrâns prin legi aspre, prin represiuni și printr-o viață atât de dură, încât să-l facă să accepte chiar și războaiele ca pe o ușurare. **Legiștii** au fost aceia care au făcut să fie distruse din biblioteci toate operele de istorie, de literatură și de filosofie anterioare. Scria Han Fei-zi (m. în 233 î.H.) figura reprezentativă a acestei școli: **În statul unui suveran inteligent nu există cărți; drept mijloace de învățământ servesc legile.**

*Existența unei asemenea doctrine de un cinic realism politic care dădea o justificare ideologică oprimării, precum și existența altor numeroase curente de gândire (căci în cultura chineză perioada aceasta este cunoscută sub denumirea **celor o sută de școli** filosofice) – și în primul rând situația socială și politică extrem de dură a timpului, cauză fundamentală în ultimă instanță – explică marea difuziune și popularitate de care s-a bucurat filosofia buddhistă (introdusă în China sec. I – I î.H.). Căci filosofia buddhistă oferea iluzoriile soluții ale **salvării** în seria existența viitoare, care se vor încheia cu pacea și liniștea **Nirvanei**, și dădea celor oprimați consolarea perspectivei pedepselor Infernului pentru asupritori și a recompensei Paradisului pentru cei ce suferă. În plus, buddhismul nici nu pretindea adepților săi relativa pregătire culturală pe care o implica daoismul sau confucianismul. Dar chiar și categoriilor de oameni cultivați, buddhismul le oferea – începând din sec. VII î.H. – o doctrină (asemănătoare idealismului filosofic european) care afirma că **lumea în aparența ei externă și substanțială nu este altceva decât o construcție a conștiinței noastre, o simplă reprezentare mentală.***

*După secolul al V-lea î.H., când au fost traduse în limba chineză peste o sută de opere de doctrină buddhistă, textele de metafizică au fost adaptate la mentalitatea chineză. Un produs caracteristic chinez elaborat al gândirii buddhiste din sec. VI î. H. Este doctrina Zen. Potrivit acestei doctrine, natura lucrurilor trebuie să fie descoperită de fiecare om în sine însuși; căci fiecare om posedă – dar fără să-și dea seama – natura lui Buddha sau a spiritului universal. Cunoașterea este rezultatul unei bruste **iluminări** – stare indefinibilă, exprimabilă doar prin tăcere – iar nu rezultatul unui gradual studiu al cărților. **Iluminarea și Nirvana** sunt în noi înșine; trebuie doar să le căutăm prin intermediul meditației. În domeniul eticii doctrina Zen susține că actul moral își are valoarea prin sine însuși. **O faptă bună nu aduce răsplată** – Împărțită în cinci secte, școala Zen are și astăzi adepți numeroși, mai ales în Japonia.⁵²*

⁵² id., *ibid.*, p. 376 ș.u.

MEDICINA CHINEZĂ

În atari condiții (a grijii deosebite față de om și față de existența sa, în general), nu este deloc de mirare faptul că medicina a luat, în China, o amploare deosebită. De altfel, chiar și medicina modernă, oricât de circumspectă și e neîncrezătoare ar fi ea cu „medicinile” tradiționale, recunoaște anumite merite, incontestabile, ale Chinei în acest domeniu, al medicinei.

Firește că începuturile medicinei chineze au stat sub semnul empirismului, al experiențelor magice, ale credințelor de tip șamanic ori al „cunoștințelor” fantasmagorice:

Medicina chineză a început, ca la toate popoarele, sub o formă nediferențiată de medicamentație empirică, magie și vrăjitorie; dar și după ce a depășit acest stadiu primitiv, medicina chineză a rămas și s-a dezvoltat sub influența vechilor concepții astrologice chineze. Potrivit acestor concepții, există o strânsă legătură între Univers și om; Soarele și Luna, rotația astrelor, succesiunea anotimpurilor, cele 5 planete, cele 5 elemente, cele 5 puncte cardinale (cele patru, plus centrul) – totul acționează, determină, influențează organismul și sănătatea omului.

*Corpul omenesc (cunoștințele chinezilor în materie de anatomie și de fiziologie erau foarte vagi) se credea că este construit din cele 5 viscere **pline (Yang)**: inima, care produce sângele, dar nu-l propulsează; plămânul – unul singur, care acoperă inima și care, cu ajutorul **suflului vital** trimite sângele în tot corpul; ficatul – care controlează și distribuie sângele în diferitele organe ale corpului, în același timp fiind și centrul inteligenței, al emoției, al curajului; splina – care are o funcție importantă în nutriție și în modificările pe care le suferă organismul; în fine, rinichiul stâng, care are funcția de a evacua substanțele toxice din organism (în timp ce rinichiul stâng îndeplinește funcția de reproducere). Mai târziu – mereu obsedați de cifra 5 – au adăugat cele 5 viscere mebranoase, **goale (Yin)**: stomacul, vezica, vezicula biliară, intestinul subțire și cel gros. Pancreasul, ovarele, măduva spinării, sistemul nervos central și altele nu sunt amintite.*

Creierului nu i se dădea importanță (funcțiile lui fiind transferate ficatului); abia începând din secolul al XVI-lea creierul era considerat ca fiind sediul fie al memoriei, fie al inteligenței.⁵³

Totul era legat, firește, de interrelația dintre cele două principii, **Yin** și **Yang**, și de armonia ce s-ar fi putut stabili (ori restabili) între aceste două forțe esențiale, în interiorul corpului omenesc, aflat sub pecetea bolii:

*Chinezii credeau că bolile și tulburările funcționale apar când armonia dintre Univers și individ este ruptă. Agenții patogeni pot fi externi (anotimpurile, vântul, căldura, frigul, umezeala – deci, iarăși, în număr de 5) sau interni (emoțiile: bucuria, durerea, ura, plăcerea, frica). Începând din sec. VII, acestor agenți patogeni li se adaugă și alții – anumite mâncări, băuturi, acțiunea insectelor veninoase ș.a. – În diagnostic, elementul fundamental era măsurarea pulsului; un tratat din sec. III î.H. (**Canonul pulsului**, în 10 volume) stabilea 74 de feluri de pulsuri! – Terapia medicamentoasă era foarte variată. Li Shizhen și-a publicat, în 1578, farmacopeea sa în 53 de volume. Arsenicul contra febrei intermitente, mercurul contra sifilisului, secara cornută pentru provocarea avortului, acțiunea antianemică a fierului, cea antifebrilă a substanțelor amare ș.a.m.d erau aplicate în China mult înaintea europenilor. Hidroterapia era aplicată curent din sec. III î.H.⁵⁴*

Dincolo, însă, de aceste „povești” frumoase despre lumină și întuneric, bine și rău, alb și negru, rămân câștigurile incontestabile ale medicinei moderne, datorate celei antice, chineze. Unul dintre ele este și **acupunctura**:

Dar ceea ce a rămas caracteristic terapiei chineze este terapia prin acupunctură și ignipunctură. Medicii chinezi au stabilit un număr de peste

⁵³ id., *ibid.*, p. 352

⁵⁴ id., *ibid.*, p. 353

*120 de puncte (pe meridiane corespunzând respectivelor organe asupra cărora se acționa), puncte în care aplicau în dermă – timp de 5-6 minute – ace de aramă sau de aer (în caz de insuficiență a unui organ): sau ace de oțel, argint, platină – timp de 30-60 de secunde – în caz de hiperfuncție a respectivului organ. – Terapia prin ignipunctură, având o acțiune mai blândă, se efectua prin aplicare de pulbere de plante medicinale din familia **Artemisia** care, aprinse pe anumite porțiuni ale corpului, producea o ușoară cauterizare cutanată. Acupunctura – care se aplica numai în cazuri de disfuncțiuni, iar nu și de leziuni organice – a fost adusă de misionari în sec. al XVI-lea.*

Trebuie amintită și influența pe care a avut-o asupra medicinei chineze daoismul, ale cărui practici, în esență religioase, au determinat crearea în China a unor practici terapeutice preluate mai târziu de medicină din toată lumea: helioterapie, masajul, kineziterapie, dietetica sau exerciții de respirație.

Trebuia menționat, în sfârșit, și faptul că extrem de bogata literatură medicală chineză – în care nu lipsesc tratatele de patologie generală, de ginecologie, de chirurgie, de pediatrie și altele – include și primul tratat din lume de medicină legală (în 3 volume) conceput într-un fel surprinzător de modern. Deși a fost scris în anul 1247.⁵⁵

Ceea ce este extrem de interesant nu doar pentru filosofia (și medicina chineză), ci pentru toate „gândirile” filosofice și religioase ale antichității este faptul că majoritatea gânditorilor credeau în **nemurire** și încercau să ajungă, într-un fel sau altul, la ea. Mircea Eliade vorbește pe larg despre acest demers în medicina și filosofia chineză:

*Țelul ultim al adepților (daosimului) era dobândirea imortalității fizice. Ideograma pentru cuvântul „Nemuritor” (**xian**), figurând un om și un munte, sugerează un eremit; dar formele cele mai străvechi reprezentau un om care dansa, fluturându-și mânecile, ca o pasăre. Adeptul pe cale de a*

⁵⁵ id., *ibid.*, p. 354

dobândi nemurirea avea trupul acoperit de pene, și aripi îi porneau din umeri. A urca la cer în plină zi era formula consacrată pentru apoteoza finală a Maestrului. O a doua categorie îi cuprindea pe adepții care trăiau timp de sute de ani într-un fel de Paradis terestru: Insulele minunate sau muntele sfânt Kun lun. Ei reveneau din când în când în lume, ca să transmită formulele nemuririi trupești anumitor neofîți demni să le primească. În sfârșit, o a treia categorie îngloba pe aceia care nu căpătau acces la paradisurile terestre decât după moarte. Dar această moarte era aparentă; ei lăsau în sicriu un sceptru, o spadă sau o pereche de sandale cărora le dăduseră aspectul trupului lor. Este ceea ce se numește „eliberarea cadavrului”. Nemuritorii erau reprezentați câteodată ca având un craniu uriaș, semn că înmagazinaseră în creier o mare cantitate de energie **yang**.

Adeptul are la dispoziție mai multe tehnici de prelungire a vieții. Principiul lor fundamental constă în a „hrăni forța vitală” (**yang xing**). Deoarece există o perfectă corespondență între macrocosmos și corpul omenesc, forțele vitale pătrund și ies prin cele nouă orificii ale trupului: este important, așadar, ca ele să fie supravegheate cu mare atenție. Daoiștii disting în trup trei părți, numite **Câmpurile de cinabru**: „câmpul” superior este localizat în creier, al doilea lângă inimă, al treilea sub buric. Practicile dietetice au un obiectiv precis: hrănirea organelor cu alimente și plante medicinale ce conțin „energii” specifice. Amintim că regiunile interne ale trupului sunt locuite nu numai de zei și spirite-paznici, ci și de unele ființe malefice: **Cei Trei Viermi**, carel ocuiesc în fiecare din cele trei **Câmpuri de Cinabru**, devorează vitalitatea adeptului. Pentru a scăpa de ei, acesta trebuie să renunțe la mâncărurile obișnuite (cereale, carne, vin etc.) și să se nutrească cu plante medicinale și substanțe minerale menite să-i ucidă pe cei trei demoni.

Eliberându-se de cei trei demoni interior, adeptul începe să se hrănească cu rouă sau cu „suflurile” cosmice; el nu inspiră numai aer atmosferic, ci și emanații solare, lunare, stelare. După unele rețete, atestate în sec. al III-

lea d.H., emanația soarelui trebuie absorbită la amiază (când **yang** este în plină putere) și aceea a lunii (conținând **yin**) la miezul nopții: Dar, mai ales, trebuie reținută respirația; printr-o vedere interioară și o bună concentrare a gândirii, omul își poate vizualiza respirația și o poate călăuzi către cele trei **Câmpuri de Cinabru**. Dacă își poate reține suflul pe o perioadă de 1 000 de respirații, el obține nemurirea.”

Un procedeu special se numește „respirație embrionară” (**tai xi**); e vorba de „un suflu” interior, în circuit închis, similar aceuia unui făt în uterul matern. „Revenind la temelie, revenind la origine, bătrânețea este alungată, omul se reîntoarce la starea de făt”. „Respirația embrionară” nu este, precum **pranayama yogină**, un stadiu preliminar al meditației. Totuși, această practică face cu puțință o anumită experiență extatică. După **Tai Bing-quiring** (secolul al III-lea d.H.), se poate ajunge, printr-o vedere interioară, să zărești zeii care sălășluiesc în cele cinci organe. Ei sunt, de altfel, aceiași cu zeii care locuiesc macrocosmosul. Prin meditație adeptul poate intra în comunicare cu el și îi face să-l viziteze și să îi fortifice trupul.

O altă metodă de obținere a longevității comportă o tehnică sexuală, care este în același timp un ritual și un mijloc de meditație. Practicile zise „ale camerei de culcare” (**fang shong**) sunt de o mare vechime; țelul lor era de a augmenta vitalitatea și de a asigura viață lungă și procrearea copiilor de sex bărbătesc. Dar tehnica daoistă „calea **yin**” a nemuritorilor Yang Zheng (secolul I d.H.) constă în „a întoarce sămânța, pentru a repara creierul”. În fond, este vorba de același ideal de ataraxie, specific daoist: a evita împrăștierea energiei vitale. Adeptul trebuie să înfăptuiască actul sexual fără emisie seminală. Abținerea dăce cu puțință circulația în interiorul corpului a seminței amestecate cu „respirația”; mai bine spus, urcarea sa din câmpul de Cinabru inferior până la Câmpul din cap, pentru a revitaliza creierul. În mod normal, amândoi partenerii profită prin acest rit. Un text din secolul al V-lea d.H. precizează că prin „meditație desăvârșită...bărbații și femeile vor putea practica metoda Vieții Eterne”. Prin meditație, cei doi parteneri trebuie „să piardă conștiința trupului lor și

*a lumii exterioare”; apoi, după ce au rostit rugăciuni, bărbatul trebuie să-și concentreze gândirea în rinichi, iar femeia în inimă. „Este metoda de a nu muri.”*⁵⁶

⁵⁶ Mircea Eliade, *Istoria Credențelor și ideilor religioase*, București, Editura Univers Enciclopedic, Editura Științifică, 1999, p. 257

MEDICINA JAPONEZĂ

Cultura și civilizația asiatică, în general, și cea japoneză, în special, sunt ceva aparte. Dacă, treptat, cultura europeană a reușit să înțeleagă, cât de cât, civilizația orientală, să o asimileze sau să o distrugă pe cea amerindiană, să o subordoneze pe cea africană, în fața celei asiatice a rămas neputincioasă. După secole de la descoperirea Japoniei, acest arhipelag continuă să rămână o necunoscută, un miracol, pentru „civilizația modernă”. De la bun început, europenii au fost impresionați de fascinația japonezilor pentru natură, pentru plante, insecte, culori. Descoperitorii Japoniei nu puteau înțelege pasiunea gratuită a locuitorilor insulelor pentru flori, pentru plante, pentru fluturi, pentru păsările și animalele exotice, pentru tot ceea ce, adică, nu poate fi „folosit”: gătit, preparat, consumat etc.:

*Mai insistent s-a manifestat interesul japonezilor pentru științele naturale și pentru medicină. Și în acest domenii maeștrii lor au fost coreenii și chinezii. Prima universitate. Fondată la Nara, în 701, avea o facultate de medicină căreia îi era anexată și o grădină botanică. În jurul anului 900 un învățat japonez publică o descriere a 1025 de produse ale farmacopeei chineze; iar în 1284, un **Dicționar aflabetic al medicamentelor** va rămâne pentru patru secole textul clasic de **materia medica**. O enciclopedie a produselor naturale ale Japoniei a fost începută în 1679 – în o mie de volume; chiar dacă un „volum” ar avea doar dimensiunile unei fascicule de 60-80 de pagini, proporțiile gigantice ale lucrării rămân impresionante. Au urmat și alte lucrări cu caracter enciclopedic – cea a lui Ekken (din 1707, în 16 volume), sau cea a lui Ranzan (din 1746, în 48 de volume).*

*Foarte numeroase tratate de floricultură au apărut în Japonia. O importanță specială a avut cultura crizantemelor încă din sec. XVII, de când a început să se organizeze, în principalele orașe din Japonia, expoziții de varietăți de crizanteme exclusiv. – Lucrările introduse aici de olandezi au stimulat studiul științific al plantelor. Un **Dicționar ilustrat de ierburi și***

arbori, publicat în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în 30 de volume, descrie 1200 de specii de ierburi și 600 de specii de arbori.

Interesant de observat că japonezii, asemenea chinezilor, au manifestat un interes mult mai mare față de botanică decât față de zoologie. Dar nici un alt popor din lume n-a arătat un asemenea interes față de lumea insectelor cu japonezii. Pasiunea, tipic japoneză, pentru lumea naturii s-a manifestat și în sectorul entomologic – care a lăsat urme de mare finețe artistică și în literatura și în arta lor. Mai târziu, cu opere ca **Descrierea a o mie de insecte** (cu respectivele desene), **Descrierea a o sută de păsări** și cu diferite monografii dedicate câte unei specii de pești, s-a fundamentat în Japonia studiul științific al lumii animale.⁵⁷

Începuturile medicinei în Japonia sunt legate de medicina chineză (ale cărei secrete sunt încă ascunse ochiului „modernist”) și chiar de contactul cu civilizația europeană. Spre deosebire de alți „cuceritori”, japonezii au preluat de la noii veniți „modelul” spitalelor, al leproziilor etc.:

Organizat la Școala Chinei și a Coreei, studiul medicinei a început în Japonia în primele decenii ale sec. al V-lea, când un medic coreean a deschis o școală de medicină la Osaka. După întreruperea contactelor cu China medicina a fost practică în mănăstiri de bonzii buddhiști. Influența medicinei chineze a continuat, totuși, sporadic. Din sec. al XVI-lea contactele cu europenii au inaugurat o eră nouă și în acest domeniu, când misionarii portughezi au făcut aici spitale și leprozerii, cultivând și 300 de specii de plante medicinale, europene sau japoneze, pe care le distribuiau gratuit săracilor. În secolul următor se notează un mare interes pentru lucrările medicale ale olandezilor, care sunt traduse sau compilate de japonezi în limba lor. Vin și medici europeni renumiți: F. von Siebold deschide în 1822 la Nagasaki o școală medicală fondată, nu pe studiul operelor medicale ci pe – un lucru nou – pe experiența clinică. După care.

⁵⁷ p. 397

Școala europeană de medicină a continuat tot mai intens organizarea temeinică a școlii și a instituțiilor medicale japoneze.⁵⁸

Treptat, lucrurile încep să ia amploare și medicina propriu-zisă se dezvoltă și în Japonia. Apar tratate de *farmacologie*, medici „magicieni” și medici în adevăratul înțeles al cuvântului care, la fel ca și confrății lor chinezi, foloseau, pe larg, dar în bună cunoștință de cauză, o complexă farmacopee naturistă:

*Farmacologia chineză și-a făcut apariția în Japonia în sec. VI, când un medic chinez aduce aici 160 de volume privind acest domeniu, și când (în 701) se creează un **Oficiu al medicamentelor**, cu personal specializat pentru prepararea medicamentelor pe bază de plante. La sfârșitul sec. al VIII-lea se scrie în Japonia primul tratat de **materia medica**, căruia în secolele imediat succesive îi urmează altele, – medicii japonezi aducând contribuția experienței lor personale și a cunoașterii ambianței locale. Clasică a rămas **Introducerea în farmacologie**, în 48 de volume, a medicului Ono Ranzan (sfârșitul secolului al XVIII-lea), care descrie varietățile, proprietățile, contrafacerile, modul de întrebuințare etc. a 1882 de medicamente – operă neîntrecută prin precizia sa, până la apariția în Japonia a farmacologie europenilor.*

*Medici de profesie, mai bine pregătiți, erau foarte puțini în Japonia; doar la curte și în orașele mari. În restul țării circulau „doftori” ambulanți, vindecători și vânzători de ierburi, de rădăcini și de „doftorii” magice. Dar medicii adevărați practicați – încă din sec. VII, asemenea colegilor lor chinezi ai căror discipoli erau – acupunctura și cauterizarea prin arderea pe anumite regiuni a unor ierburi uscate (**moxa**), chiar și în cazuri de maladii nervoase. În general însă – și în special la țară – bolnavii se tratau folosind străvechi rețete populare empirice: albuș de ou contra arsurilor, frunze de volbură contra înțepăturilor de insecte, ceai de frunze de bambus contra durerilor de stomac, alimentație cu alge marine contra*

⁵⁸ id., *ibid.*, p. 398

*diabetului, ceai de rădăcini de bujor contra diareei ș.a.m.d. Se aplica, în general, aceeași medicație pentru aceleași boli atât oamenilor, cât și animalelor!*⁵⁹

⁵⁹ id., *ibid.*, p. 399

FILOSOFIA GREACĂ

PITAGORA (570 – 500 î.H.):

Pentru Pitagora, numerele sunt cele care creează ordinea cosmică, determinând și delimitând indefinitul (*apeiron*). Faptele nu ar fi, în consecință, decât decît reproduceri ale numerelor, forma esenței lor fiind forma lor numerică.

În cadrul seriilor numerice există deosebiri: unu se situează deasupra celorlalte numere și considerat a fi originea acestora:

Cu Pitagora (cca 580 – 500) în știința și filosofia greacă se introduce un filon de gândire religioasă, mistică.

Născut în insula Samos, Pitagora s-a transferat la Crotona, unde orfismul era foarte răspândit, fondând o confrerie religioasă și filosofică, răspândită apoi în toată lumea greacă, mai ales în Magna Grecia. Pentru adepții săi, care i-au atribuit multe din ideile lor proprii, Pitagora a devenit repede o figură semidivină. De fapt, îndeplinea condițiile pentru a deveni încă din timpul vieții un personaj legendar: avea o mare putere de sugestie, cuvintele lui erau rostite ca sub inspirație divină, pretindea că descinde din Apollo în urma unor succesive reîncarnări ș.a.m.d. Adepții săi au pus mîna pe guvernarea Crotonei și altor cetăți din jur, instituind o politică ultraconservatoare, antidemocratică, până când o răscoală populară i-a alungat, menținându-se numai la Taranto.

Adepților li se revela învățătura secretă a maestrului, rezervată exclusiv inițiaților. Membrii confreriei – în care erau admise și femeile – se deosebeau printr-un anumit fel de a se îmbrăca, prin faptul că erau vegetarieni și în general prin rigiditatea concepțiilor lor morale. Platon lăuda în mod deosebit modul de viață al pitagoricienilor. Caracterul lor inflexibil, aristocratic și conservator a făcut să fie priviți cu ochi răi, încât confreria s-a stins pe la începutul sec. al IV-lea d.H. Totodată casa lui Pitagora era și un centru de studii matematice, cultivate pentru sensurile mistice și morale atribuite de filosof numerelor. Influența lui în secolele

*următoare va fi sensibilă atât în domeniul filosofiei și religiei, cât și în acela al matematicii.*⁶⁰

HERACLIT (550 – 480 î.H.)

Heraclit pune în prim plan **devenirea** și **schimbarea**. Lumea este într-o permanentă schimbare ori, mai degrabă degradare. Astfel, din raportul de tensiuni al contrariilor se deduce tot ceea ce se întâmplă:

*Până la Socrate gândirea științifică a grecilor nu și-a delimitat domeniul față de cel al gândirii filosofice. Cei ce se ocupau de știință erau în primul rând filosofi, care considerau știința (sau mai precis; gândirea științifică, încă embrionară) ca un domeniu în serviciul filosofiei. Pentru ei filosofia era **știința științelor**, care sintetiza toate cunoștințele; ceea ce a făcut ca speculațiile lor să îi împiedice să dea cuvenita atenție cercetării atente a fenomenelor lumii sensibile.*

*Începuturile filosofiei odată cu școala ioniană a coincis cu începuturile științei; dar nu în sensul că filosofia și-ar fi condus speculațiile pornind de datele observației științifice, ci că ideile științifice erau determinate **a priori** de o concepție filosofică. Situația aceasta continuă și în sec. V î.H., domeniile de investigație filosofică, de fizică, de cosmologie, se întrepătrund; încât contribuțiile acestor gânditori nu pot fi studiate separat. Heraclit din Efes, născut în a doua jumătate a sec. VI î. H., într-o familie aristocratică, este autorul unei opere (care avea titlul convențional **Despre natură**) din care au rămas fragmente și aforisme în proză. În gândirea lui, tradiția ionienilor continuă prin faptul că Heraclit afirmă existența unui element primordial, **focul**; dar acest element este în permanentă schimbare, ca întregul Univers, în care nimic nu rămâne imobil. Totul este în continuă transformare: **Lumea a existat dintotdeauna, ea este și va fi un foc mereu viu...Toate lucrurile se schimbă în foc și focul se schimbă în toate lucrurile, ca mărfurile în aur și aurul în mărfuri. Focul este simbolul***

⁶⁰ id., *ibid.*, p. 561

*mișcării continue – căci în Univers totul se naște și moare, totul se descompune și se recompune. Legea fundamentală a lumii este transformarea; acest principiu este originea și rezultatul unui continuu conflict al contrariilor, exprimat prin metafora războiului: **Războiul este tatăl tuturor și regele tuturor. Fără acest război** Universul ar fi distrus și totul ar **dispărea**. Dar totodată acest conflict generează și armonia lumii; căci prin acest conflict forțele opuse se limitează și se compensează reciproc, creând astfel un echilibru instabil: **Oamenii nu știu că ceea ce e discordant este în acord cu sine – o armonie de tensiuni opuse, ca cele ale arcului și lirei (obiecte în care se opun două contrarii – coarda și lemnul).** – Importanța deosebită a gândirii lui Heraclit constă în faptul că **el este primul care a conceput cu atâta forță opoziția contrariilor și legea devenirii care leagă aceste contrarii, simultane sau succesive.**⁶¹*

EMPEDOCLE (492 – 432 î.H.)

Emite existența, în univers, a patru elemente fundamentale, puse în mișcare de iubire și ură: **apa, pământul, focul și aerul**. În cadrul iubirii absolute elementele respective formează un tot, indestructibil, iar în prezența urii acest tot se divide. Atunci când cele două forțe devin antagonice, prin amestecul elementelor se creează obiectele concrete:

*În opoziție cu eleații, medicul, poetul și filosoful Empedocle din Agregento (cca 490 – cca 430 î.H.) nu numai că recunoaște realitatea mișcării și a transformării, dar caută să le și dea o explicație. În opera sa **Despre natură** el revine la premisele filosofilor naturaliști ionieni.*

După Empedocle, Universul și toate lucrurile existente s-au născut și continuă mereu să se nască din agregarea (iar moartea ființelor și lucrurilor se explică prin dezagregare) celor patru elemente fundamentale, invariabile și eterne, ale lumii și fenomenelor – apa, aerul, focul și

⁶¹ id., *ibid.*, p. 611

pământul. Aceste patru **rădăcini** ale tuturor lucrurilor, ființelor și fenomenelor sunt dominate și guvernate de două forțe opuse, pe care filosoful le numește, metaforic, **iubire** (adică, principiul atracției, al agregării, al alcătuirii) și **ură** (procesul respingerii, al dezagregării, al distrugerii). Predominanta primei dintre aceste forțe determină ordinea și armonia, în timp ce predominanța celeilalte creează haosul și discordia.

Gândirea lui Empedocle se apropie deci de cea a lui Heraclit, ea reprezentând totodată și ultimul ecou al școlii ioniene; dar în același timp se apropie de și de concepția lui Pitagora – prin cea de-a doua operă a sa, **Purificările**, în care tratează despre migrațiile sufletului și consecințele de ordin moral ale reîncarnării.⁶²

ANAXAGORA (498 – 427 î.H.)

Pentru **Anaxagora** există un număr infinit de **elemente primordiale**, deosebite din punctul de vedere al calității. Fiecare obiect este determinat de un raport particular de combinare a acestor elemente, care este prezent în fiecare din părțile acestuia, oricât de infim ar fi. Substanțele ar fi puse în mișcare de *nous* (spiritul), care le ordonează pe toate, procedând sistematic:

Original din orașul ionian Clazomene, Anaxagora (cca 498 – cca 427 î.H.) a fost cel care a introdus cercetarea filosofică la Atena, unde a trăit 30 de ani, fiind prietenul și profesorul lui Pericle. Spirit raționalist, Anaxagora a combătut superstițiile, inclusiv divinația, afirmând că Soarele și Luna (care este locuită) sunt corpuri materiale. Dușmanii lui Pericle l-au acuzat de impietate și l-au exilat.

*În opera sa **Despre natură** Anaxagora afirmă că lumea este compusă din **semințe**, elemente materiale extrem de mici, divizibile la infinit și invizibile, eterne, date dintotdeauna, indestructibile și având calități diferite.⁶³*

⁶² id., *ibid.*, p. 611

⁶³ id., *ibid.*, p. 611

DEMOCRIT (460 – 370 î. H.)

Lucrurile, compuse din complecși de atomi, sunt determinate de așa-zisele caracteristici **primare, obiective**, precum: *spațialitatea, inerția, densitatea* și *duritatea*, în timp ce, bunăoară, **culoarea, mirosul, gustul** etc. sunt caracteristici **secundare**, subiective, manifestate doar pe cale perceptivă. Percepția, de altfel, se produce prin intermediul unui fel de *simulacre*, emanate chiar de către lucruri

Fondatorul atomismului a fost, potrivit tradiției, Leucip din Milet, despre care însă nu se știe nimic. Continuatorul său, cel care a sistematizat și a dezvoltat larg teoria atomistă a fost Democrit din Abdera (n. cca 460 î.H.). Personalitate celebră în epoca sa, filosof și autor a peste 50 de tratate dintre cele mai diverse domenii (s-au păstrat fragmente din operele sale de matematică, fizică, medicină, tehnică, agricultură, etică, poezie, pictură, fonetică, artă militară). Democrit a fost dotat cu un excepțional spirit de observație, și cu o deosebită capacitate de sinteză.

*Tot ce există – afirmă Democrit și ceilalți gânditori atomiști – este compus din particule de materie în mișcare, indestructibile, invizibile (fiind prea mic) și indivizibile din punct de vedere fizic (fiind prea dure), – deosebindu-se între ele prin poziție, formă și mărime, dar identice fiind sub raportul calității. Aceștia sunt atomii (**atomos** – indivizibil). Procesul de apariție, dispariție sau de schimbare a lucrurilor este determinat de mișcarea atomilor – mișcarea fiind atributul lor esențial. Atomii se mișcă în vid (în **golul** – pe care Parmenide nu-l admitea) și, agregându-se între ei în moduri diferite – și prin singura lege a hazardului – dau naștere la corpuri diferite. Așadar, varietatea corpurilor rezultate în urma acestui proces mecanic de agregare se datorează formei atomilor, durității, numărului și mișcării lor – care constituie calități efectiv obiective ale atomilor sau corpurilor. Celelalte calități – recele, caldul, gustul, mirosurile sau culorile sau culorile corpurilor – sunt calități subiective, indicate simțurilor noastre de către o anumită combinație a atomilor. **Însemnătatea distincției stabilită de Democrit constă în faptul că, în virtutea ei, fizica va fi***

*îndrumată exclusiv spre cercetarea determinărilor cantitative ale naturii, adică a acelor caractere care pot fi definite în mod exact prin măsura matematică. Sub acest aspect, contribuția atomismului este extrem de importantă.*⁶⁴

SOFIȘTII

Sofiștii aparțin de epoca presocratică, fiind preocupați de **om** și de **societate**. Perioada **sofiștilor**, care au continuat să demitizeze modelele mitice, și au ridicat problema reprezentărilor morale tradiționale, este cunoscută sub numele de **epoca raționalismului grec**:

*Începând cam de la mijlocul secolului al V-lea î.H. și continuând până pe la jumătatea secolului următor gândirea științifică și filosofică greacă este marcată de momentul cultural al **sofiștilor**.*

*Pe la mijlocul secolului al V-lea î.H. în gândirea greacă spiritul critic se aplica și asupra domeniului politic, discutând originea sau natura statului și validitatea legilor. Odată cu progresul formelor de guvernare democratică sentimentul de demnitate al cetățeanului nu mai accepta caracterul **aristocratic** al științei, care se adresa unei infime minorități de persoane instruite. Procesul de progresivă specializare a științelor și meșteșugurilor, precum și tot mai prospera activitate comercială au contribuit de asemenea la consolidarea unei mentalități individualiste. În locul speculațiilor metafizice, a problemelor și soluțiilor abstracte privind Universul, natura, materia, tot ceea ce constituia în general obiectul științelor pozitive, se manifestă acum tot mai mult interesul pentru firea umană, pentru condiția omului, pentru situația individului în raport cu societatea. În locul cercetării lumii sensibile se preferă acum reflecțiile asupra conduitei umane, asupra sensului fericirii individuale. Centrul de interes al speculațiilor se deplasează acum de la natură asupra omului.*

⁶⁴ id., *ibid.*, p. 614

*Culturii cu predominant caracter științific, noile curente de gândire îi contrapun acum cultura **umanistă** – cu accentul cu care însuși sensul conceptului de **cultură** va rămâne același până azi.*

*În acest complex de împrejurări și răspunzând unor asemenea nevoi morale și exigențe intelectuale, apar sofistii (**profesorii de înțelepciune**), intelectuali multilateral cultivați, cu vaste cunoștințe în multe domenii, ei cutreierau ținuturile stabilindu-se temporar în diferite orașe și dând lecții tinerilor, contra plată (ideea însăși de a da lecții de filosofie contra plată – ceea ce nici un filosof nu făcuse până acum – repugna mentalității unei societăți pentru care munca salariată era rezervată unor prestații manuale, considerate deci prin definiție inferioare). Materiile pe care le predau sofistii erau – mai presus de filosofie, artă, literatură, astronomie sau gramatică – disciplinele politico-sociale: constituția și administrația statului, arta militară, etica și, în mod deosebit, oratoria – arta succesului unui tânăr în viața societății. – Adevărul este că, popularizând cunoștințe științifice, filosofice, literare etc., sofistii au făcut o importantă operă de cultură într-un mediu mai larg. Odată cu această operă de răspândire a culturii sofistii difuzau și idei noi, îndrăznețe. Nu e mai puțin adevărat că în anumite cazuri activitatea desfășurată de sofisti a fost considerată nocivă – fie pentru progresul gândirii științifice pe care ei o declarau inutilă, fie pentru progresul gândirii științifice pe care ei o declarau inutilă, fie pentru ordinea socială pe care o considerau arbitrară și pozitivă.⁶⁵*

SOCRATE

Socrate a rămas în istoria filosofiei (drept unul dintre întemeietorii și părinții săi) moderne prin **dialogurile** sale (consemnate în *Dialogurile* lui Platon, de la el nerămânându-ne nimic scris), prin care își „examina” concitadinii și să-i îndrume spre o atitudine echitabilă de viață. El interpretează dictonul *Cunoaște-te pe tine însuși* ca

⁶⁵ id., *ibid.*, p. 612

pe o încununare a cunoașterii omenești, și cape un îndemn la determinarea binelui inerent omului. Binele, în viziunea lui (*arete*) este aptitudinea specifică sufletului uman, a cărei cunoaștere și atingere reprezintă obligația absolută:

*Socrate (469 – 399) n-a scris nimic, tot ce știm despre învățătura lui o știm din relatările – adesea divergente – ale lui Platon și Xenofon; încât cu greu poate fi disociată concepția sa de cea a lui Platon. Nu făcea parte din rândurile sofștilor, dar avea multe puncte comune cu aceștia, și era prieten cu cei mai renumiți dintre ei. Asemenea sofștilor, Socrate prefera și el ca în locul unor probleme de știință să dezbată probleme de ordin practic privind viața politică a statului și problemele morale ale omului, supunând examenului rațiunii obiceiurile și instituțiile. Asemenea sofștilor, susținea că **virtutea este știință**, deci poate fi învățată de oameni; în schimb, era de părere că științele pozitive nu pot garanta armonia și ordinea socială. Pe de altă parte, Socrate practica și el metoda dialectică, dar nu exercițiile de virtuozitate verbală pură, prin care sofștii ajungeau la concluziile unui individualism egoist sau ale nihilismului etic. Dimpotrivă, pentru Socrate există valori umane certe – dar cărora ei nu le găseau un fundament rațional, susținând că o voce **interioară** îi împiedică de la acțiuni rele.*

*De aici derivă scepticismul său în ceea ce privește actul cunoașterii; căci, în opoziție cu pretențiile enciclopediste ale sofștilor, Socrate afirmă că singurul lucru pe care îl știe cu certitudine este acela nu știe nimic. Cultura enciclopedică a sofștilor o consideră inconsistentă. În locul acumulării de cunoștințe și a enunțării sentențioase a unor norme, soluții, adevăruri etc. metoda de a-i învăța pe oameni era dialogul. Pornind de la faptele cele mai obișnuite și adresându-se nu numai doctilor, el punea întrebări (îndeosebi referitoare la probleme morale) formulate cu mare abilitate dialectică, pentru a-i face să se contrazică singuri, și astfel să le demonstreze că de fapt nu știau ceea ce credeau că știu; după care, prin aceeași metodă **maieutică (practica moșitului)**, să-i ajute să descurce ei singuri adevărurile.*

Însușindu-și, și totodată spre a ilustra maxima scrisă pe frontispiciul templului din Delfi: **Cunoaște-te pe tine însuși**, Socrate învăța că scopul omului nu este acumularea unui mare număr de cunoștințe, ci dragostea de înțelepciune – filosofia. Această virtute, care este știința despre bine și adevăr, constă în efortul omului de a se studia pe sine, spre a descoperi în propriul său suflet ceea ce este, în însăși firea sa, valoarea universală și eternă: Binele.

Binele deci constă într-o continuă căutare a binelui; la fel Adevărul. Căutarea neîntreruptă a binelui și a adevărului dă naștere comportamentelor, juste și virtuose: **Nimeni nu face răul în mod voit** – spune Socrate – ci din neștiință; din faptul că ignoră căutarea binelui și adevărului. Există așadar la Socrate o legătură intimă între virtute, știință, bine și suflet; căci răspunsurile pe care omul ajunge să și le dea căutând binele și adevărul trebuia să vină din suflet, și să se traducă în acțiuni etice și politice pozitive. Aceasta îi va procura omului fericirea sufletească – ce constă într-o comportare moderată, corectă, dreaptă, și în respectarea aproapelui, a legilor cetății și a zeilor. – Ceea ce trebuie să caute și să descopere omul sunt în primul rând valorile etice și raporturile lor cu actul cunoașterii și cu societatea. În această privință, Socrate nu numai că a afirmat dar – când prietenii săi voiau să-l salveze de la moarte, ceea ce el a refuzat – a și demonstrat, prin exemplul tragicului său sfârșit, că omul trebuie să se supună legilor, chiar când acestea sunt nedrepte sau aplicate nedrept.

Părintele spiritual al lui Platon, Socrate, a fost **cea mai mare figură a istoriei gândirii grecești; din el vor deriva, direct sau prin intermediari, toate curentele ulterioare ale filosofiei**. Toate aceste școli și curente vor suferi, în mod egal, și influența sofistilor Protagoras și Georgias, și pe aceea a lui Socrate.⁶⁶

⁶⁶ id., *ibid.*, p. 615

PLATON (427 – 347)

Conținutul teoriei platoniciene a ideilor este un imperiu ipotetic al **esențialităților materiale, eterne și imuabile**, cel al **ideilor** (gr. *eidos* – *idea*).

Ideile, în accepțiunea lui Platon, sunt **arhetipuri** ale realității, după care și sunt formate lucrurile din lumea înconjurătoare. Aceste idei există **obiectiv**, adică independent de percepție, ori de lumea gândirii. Astfel, ele nu rezultă dintr-o dispoziție a înțelegerii noastre, ci pot fi cunoscute. Este vorba, cu alte cuvinte, de ceea ce filosofia numește **idealism obiectiv**.

În conformitate cu cea mai autentică interpretare, cea a **teoriei celor două lumi**, Platon pornește de la teoria că lumea ideilor imuabile este supraordonată lumii celor perene. Prima dintre aceste lumi există, astfel, în **realitate**.

Lumea perceptibilă este subordonată imperiului ideilor, etic, precum și ontologic. Aceasta ființează doar prin imitație (*mimesis*) a lumii ideilor, care ființează cu adevărat:

Opera lui Platon (427 – 347 î.H.), păstrată probabil în întregime, cuprinde 34 de scrieri în formă de dialog și 13 scrisori. Fiecare dialog este centrat pe o anumită idee sau problemă. În cele din prima sa perioadă (Apologia lui Socrate, Criton, Ion, Gorgias, Protagoras, Hippias I și II ș.a.) Platon polemizează cu sofistii și ia apărarea doctrinei lui Socrate, expusă într-un fel care face imposibilă o distincție certă între ideile maestrului și cele ale discipolului. În dialogurile din epoca maturității (Fedon, Symposion, Republica, Fedru) Platon își expune propria-i doctrină despre idei; iar despre Ființă, în dialogurile din ultima perioadă (Parmenide, Sofistul, Timeu, Legile).

Platon n-a creat un sistem filosofic ordonat. Pornind de la metoda maieutică a maestrului său, a ajuns la o formă filosofică nouă de comunicare, dialogul. Spre a-și expune propriile sale concepții – pe care Platon le atribuie de obicei lui Socrate, personaj principal în toate dialogurile (cu excepția Legilor) – filosoful se confruntă de obicei cu interlocutori care reprezintă legea comună, punctul de vedere obișnuit,

discutabil asupra unei probleme. Pentru a explica într-un mod cât mai adecvat datele problemei și pentru a-i sugera interlocutorului soluțiile, Platon se servește, într-un fel cu totul original, de mituri – care n-au nimic în comun cu miturile tradiționale religioase, în realitate fiind niște alegorii poetice.

Situându-se pe linia unei anumite tradiții filosofice (Pitagora, Heraclit, Parmenide), Platon pornește de la opoziția dintre realitate și cunoaștere, dintre aparență și esență, dintre opinia comună și știință, dintre simțuri și rațiune. Simțurile sunt lanțurile care îl leagă pe om de realitatea sensibilă, inferioară – în timp ce rațiunea îl conduce la cunoașterea adevăratei realități. Experiența simțurilor, subiectivă și schimbătoare, nu poate duce la adevărul cert și definitiv. În schimb, rațiunea ne ajută să pătrundem în adevărata realitate a lucrurilor, într-o lume situată în afara timpului și spațiului, în lumea **ideilor** – care este fundamentarea adevărului. Doctrina platonicească despre **idei** stă la baza teoriei cunoașterii și a eticii lui Platon.

Ideile sunt modelele, prototipurile, formele primordiale, imuabile, eterne, ale tuturor ființelor și lucrurilor existente în lume, și chiar ale unor concepte abstracte, ca virtutea sau binele: sunt realități obiective, realități ultime, substanțe, esențe, perfecțiuni. – În ierarhia lumii ideilor, primul loc îl ocupă ideea de Bine. Binele înalță sufletul, răul și nedreptatea îl degradează; de aceea e mai bine să înduri o nedreptate decât să faci un rău; răul înseamnă ignoranță, după cum virtutea înseamnă cunoașterea binelui. Fericirea constă numai în cunoașterea virtuții. Nedreptatea și săvârșirea răului este ca o boală pentru suflet, îl fac urât, nemulțumit, nefericit. A fi drept înseamnă a-ți domina impulsurile și a-ți impune o măsură a dorințelor; iar știința – pentru că este o adevărată știință – practicării acestor comportamente este virtutea. – Această idee supremă, a Binelui, reglează și explică și mersul Universului, în care totul există și acționează în vederea unui singur scop – acela al armoniei.⁶⁷

⁶⁷ id., *ibid.*, p. 618

ARISTOTEL

Una dintre cele mai importante contribuții la istoria filosofiei occidentale a lui **Aristotel** este **Logica** sa. El este primul care cercetează ordinea gândirii nu numai în conformitate cu conținutul, ci și cu forma (*logica formală*). Spre deosebire de Platon, pentru **Aristotel** dezvoltarea cunoașterii poate fi realizată și pe calea inducției, prin legarea de experiența senzorială a cunoștințelor anterioare. Finalitatea științei este aceea de a deduce particularul din general, dar descoperirea a ceea ce este general trece prin inducție. Inducția cercetează ceea ce este comun în cadrul unui gen. Clasificarea a tot ceea ce există face posibilă **definiția** (*horismos*). Aceasta constă din genul și diferențele particulare ale speciilor (de pildă, *Omul este o ființă rațională*):

*Gândirea filosofică și științifică greacă (și a întregii lumi antice) culminează în opera lui **Aristotel** (384 – 322 î.H.).*

Născut în Stagira (un oraș din Macedonia), fiu al medicul personal al regelui macedonean, discipol al lui Platon timp de 20 de ani, apoi maestru al viitorului cuceritor Alexandru Macedon, căruia i-a trezit interesul pentru știință. Aristotel a fondat și condus 13 ani, în grădinile gimnaziului Lykeion, faimoasa sa școală, care ajunsese să aibă până la 2000 de discipoli – un adevărat institut de învățământ superior, dotat cu o mare bibliotecă bine organizată și având un vast program de studii filosofice și științifice. După moartea lui Alexandru Macedon, acuzat de impietate, Aristotel a trebuit să fugă din Atena. A murit la 62 de ani, lăsând o operă imensă – aproape 400 de lucrări (multe în colaborare), dintre care ni s-au păstrat 47; o operă care constituie o sinteză a tuturor cunoștințelor acumulate până la acea dată, în toate domeniile științei și filosofiei; o operă a cărei influență în cultura europeană a fost constantă timp de două milenii.

În operele sale de tinerețe (din care au rămas doar câteva fragmente) discipolul lui Platon merge pe urmele gândirii maestrului său, dezvoltând-o și aprofundând-o; maestru de care apoi, criticându-i teoria ideilor, s-a îndepărtat, până la a ajunge pe poziții opuse platonismului. În primul rând,

conceptul de **filosofie** – care pentru Platon includea toate celelalte științe, considerate simple stadii pregătitoare ale cunoașterii – pentru Aristotel era substanțial diferit. Fiecare știință se ocupă de un aspect particular al realității (sub aspectul calității – matematica; sub aspectul mișcării – fizica); în timp ce filosofia are ca obiect ceea ce există în generalitatea sa, dar folosind și ea metodele celorlalte științe: abstracția, axiomele și demonstrația rațională.

Pentru Aristotel, lumea ideilor nu poate fi separată de lumea ființelor și obiectelor concrete. Între simțuri și rațiune există o relație de continuitate. Senzația este prima treaptă a cunoașterii, actul cunoașterii pornește de la senzație, fără de care rațiunea nu poate ajunge la nici o cunoaștere obiectivă. Dar în timp ce simțurile nu pot depăși limitele percepției, rațiunea depășind percepția ajunge la concept, printr-un proces de abstractizare. A doua distincție o operează Aristotel – pentru a face inteligibilă mișcarea – între cele două aspecte inerente unui obiect: potențialitate și act. Mișcarea, devenirea nu sunt altceva decât trecerea de la potențialitate la act. Mișcarea, devenirea, nu este altceva decât trecerea de la potențialitate la act. Cauzele devenirii sunt: cauza eficientă – care inițiază mișcarea – și cauză finală, cu alte cuvinte, țelul spre care se îndreaptă, scopul însuși al mișcării, al devenirii. Aristotel distinge și între substanțele (sau realitățile) imobile – cele cunoscute numai de rațiune, și anume realitățile divine – și substanțele în mișcare, aparținând lumii fizice, percepute de simțuri. Primele fac obiectul teologiei; celelalte, al fizicii.

Obiectul fizicii este lucrul în mișcare, Fizica lui Aristotel fiind în fond o teorie a mișcării, filosoful stabilește patru tipuri de mișcare: substanțială, calitativă, cantitativă și locală. Mișcarea locală este o mișcare de deplasare în spațiu, în timp ce cea circulară este proprie numai lumilor sublunare. Universul este unic, perfect, finit, perfect și etern: n-a avut un început, și nu va avea un sfârșit. Eterne sunt elementele lumii și specia umană, și speciile animale.⁶⁸

⁶⁸ id., *ibid.*, p. 622

GRECIA ANTICĂ. MEDICINA

În general, prin medicina Greciei antice se înțelege doar Hipocrate, și perioada care îi succede. O cercetare atentă ne va demonstra că, de fapt, preocupările pentru medicină ale grecilor datează dintr-o perioadă anterioară, că *miracolul medicinei grecești* nu s-a născut din neant, că grecii cunoșteau bine anatomia corpului uman, practicau disecțiile publice pentru aceasta, și „numărau”, chiar cu mult înainte de Hipocrate, medici renumiți. Firește, Hipocrate reprezintă culmea medicinei grecești și antice, în general:

Un spirit de libertate marcată și de independență caracterizează evoluția medicinei în epoca elenistică, și care s-a afirmat printr-o activitate foarte intensă, o varietate de tendințe și un mare număr de medici renumiți.

Tradițiile hipocratice continuă în școlile cu veche faimă din Cos și Atena. Dar centrul studiilor medicale este acum Alexandria, unde se practica sistematic și în mod liber – pentru prima dată în acest fel – disecția publică a corpului omenesc. Cele două mari școli alexandrine din secolul al III-lea î.H. – având aceleași principii și folosind aceleași metode – erau conduse de marii medici Herophilos și, respectiv, Erasistratos, fondatorii medicinei alexandrine. Ceea ce urmăreau aceste școli erau cunoașterea temeinică a constituției și funcționării corpului omenesc pentru aplicarea tratamentului celui mai adecvat.

*O puternică reacție contra acestor concepții, considerate „prea” teoretice, prea științifice, a început în curând din partea școlii „empirice”, a practicienilor, pentru care medicina însemna exclusiv „arta de a vindeca”, fără preocuparea unor cunoștințe serioase de anatomie sau de fiziologie. – Împotriva „școlii empirice” – care a avut o existență de patru secole și adepți numeroși până în sec. II î.H. – apărut sub influența atomismului, la modă, **școala metodică** (în sec. I î.H.). Nu lipsită și de anumite tendințe obscurantiste, această școală pretindea că mijlocul cel mai eficient de vindecare ar fi în primul rând o igienă adecvată, apoi gimnastica și hidroterapia. – Un secol mai târziu, combătând doctrina*

*școlii metodice și reabilitând importanța teoriei medicale, școala pneumatică va susține că suflul vital (**pneuma**), care activează toate părțile corpului, este factorul cel mai important care asigură echilibrul fiziologic. – În sfârșit, concepțiile și metodele care păreau a fi cele mai valabile din curentele medicale anterioare au fost selectate și adoptate de școala eclectică, apărută către sfârșitul sec. I al erei noastre.*

Dintre marii medici ai epocii se detașează net numele lui Herophilos, Erasistratos și Galenos.

*Herophilos (sec. IV – III î.H.), considerat creatorul anatomiei ca știință, este autorul unor tratate (care s-au pierdut) de **Anatomie, Despre ochi, și Despre puls**. El a identificat și a studiat sistemul nervos (pe care Aristotel nu-l cunoștea), sistemul circulator, intestinul (denumirea de duoden i se datorează lui), ochii și aparatul uro-genital. Asemenea lui Alcmeon și Hipocrat, el situa centrul sistemului nervos în creier. Herophilos a făcut – cel dintâi – o distincție netă între artere și vene; a observat – cu aproape două mii de ani înaintea lui Harvey – că arterele transportă sângele oxigenat împins de inimă: **a recunoscut importanța celui de al patrulea ventricol cerebral**; a descoperit **calamus scriptorius**, regiunea posterioară a bulbului rahidian; de asemenea, **cele patru vase în care se reunesc venele cerebrale**; a dat o descriere precisă și a meningelui; a separat **nervii senzitivi care merg de la extremitățile corpului la măduva spinării și la creier**; a studiat ritmul și alterările pulsului, măsurându-le frecvența cu ajutorul clepsidrei; a elaborat o teorie a respirației, **recunoscând o sistolă și o diastolă pulmonare, analoge celor ale arterelor**; a semnalat – cel dintâi – canalele chilifere ale vaselor limfatice (al căror mod de funcționare va fi descoperit abia în secolul al XVII-lea). În sfârșit, el a făcut să progreseze mult și ginecologia, obstretica și embriologia, atât ca teoretician, cât și mameș; căci Herophilos a fost, în același timp, un practician care s-a ocupat toată viața de patologie și terapeutică (J. Beaujeu).*

Erasistratos (sec. IV – III î.H.) a scris tratate de anatomie și de igienă, precum și multe alte lucrări, în special despre febre, hemoptizie și patologie abdominală – toate pierdute. Considerat creatorul anatomiei patologice și al anatomiei comparate a omului și animalului, Erasistratos a continuat cercetările lui Herophilos asupra sistemului nervos, studiind circumvoluțiunile creierului la om și la animale. A fost primul care a deosebit chiar nervii senzitivi de nervii motori. S-a ocupat în mod deosebit de inimă și de sistemul vascular – în legătură cu care o mulțime de termeni i se datorează lui. În domeniul fiziologiei circulației (în care unele păreri ale sale firește că sunt eronate) Erasistratos aproape că nu va fi depășit până la Harvey, descoperitorul circulației sangvine – adică timp de optsprezece secole.

*Dar contribuțiile sale sunt importante și în privința fiziologiei respirației: el a recunoscut rolul epiglotei, care obturează orificiul laringian în timpul deglutiției; a descris cu precizie structura și funcțiile fibrelor musculare gastrice (precum și canalele chilifere ale mezenterului) afirmând că **mișcările peristaltice au rolul de a măcina alimentele și de a le amesteca cu aerul adus de arterele stomacale – și nu mai apela la alterarea sucului alimentar (chilul) decât pentru a explica aplopexia, paralizia și icterul** (J. Beaujeu). – Totodată Erasistratos a acordat o importanță mai mare igienei (în special igienei alimentare) decât teraputicii, recomandând plimbări de două ori pe zi, băi, masaj și un regim alimentar diferențiat.*

Nu pot fi omise nici rezultatele – cu totul remarcabile pentru vremea lor – obținute de alte discipline medicale.

Chirurgia, practică la început de majoritatea medicilor mai importanți, după Hipocrat s-a separat de medicina generală. Se cunosc numele multor chirurghi specializați care au scris tratate de chirurgie, care utilizau un instrumentar chirurgical variat și destul de perfecționat, și care făceau operații complicate (trepanații, traheotomii, laparotomii, amputații; iar Erasistratos, chiar operații pe ficat), fără antiseptice și fără să

folosească aproape deloc anestezice. – Despre dentiștii acestei epoci se știe că tratau cariile dentare sau pioreea alveolară; și că executau coroane dentare confecționate din fildeș, precum și complicate proteze dentare, purtând până la patru dinți falși. – Se știe că numeroși oftalmologi specializați făceau operații de pterigion, de exoftalmie, de cataractă; sau că, în sec. I d.H., Demostene Filatetul a scris un tratat de oftalmologie care a rămas – timp de aproape un mileniu și jumătate – opera principală a acestei discipline medicale.⁶⁹

⁶⁹ id., *ibid.*, p. 611

ROMA

Roma antică nu a excelat printr-o filosofie originală, prin școli proprii de gândire, prin sisteme filosofice personale, așa cum s-a întâmplat în Grecia antică. Totuși, există și în cadrul Romei antice nume importante, care au rămas în istoria filosofiei universale:

În domeniul filosofiei, romanii n-au adus contribuții originale. Interesul lor cultural s-a concentrat aproape în întregime asupra problemelor juridice și administrative, politice și militare.

După cucerirea Macedoniei (168 î.H.) au venit la Roma numeroși filosofi și retori greci, pe care însă Senatul s-a grăbit să-i expulzeze (161 î.H.). Cu toate acestea prestigiul culturii grecești – deci implicit și al filosofiei – a cucerit repede aristocrația romană, care își trimitea copii să studieze în Grecia; în timp ce, începând din ultimii ani ai sec. II î.H., au fost invitați la Roma – unde au devenit prieteni ai unor mari oameni politici – filosofi greci cei mai renumiți. Printre aceștia se număra și Panaetios din Rodos (cca 185 – 110 î.H.), unul din reprezentanții cei mai influenți ai școlii stoice.

Structura mentală a romanilor refuza tentația speculațiilor prea abstracte; dar concluziile optimiste ale stoicismului, precum și doctrina sa despre raționalitatea immanentă a lumii, despre dominarea energică a pasiunilor, fermitatea voinței și exaltarea sentimentului datoriei erau tot atâtea aspecte care satisfăceau valențele caracterului uman.

*La Roma, sclavul frigian eliberat Epictet (cca 60 – cca 140 d.H.) dădea lecții de filosofie morală, lecții care au fost adunate de un discipol al său, Arrianus, și din care cam o jumătate ne-au rămas sub titlul de **Manual**, și în unele **Convorbiri**. Stoicismul lui Epictet, lipsit de speculații teoretice, este aproape în exclusivitate o doctrină de morală practică. După Epictet, toate pasiunile omenești sunt o maladie a sufletului; libertatea înseamnă acceptarea evenimentelor ca fiind necesare; filosoful se ocupă numai de lucrurile care depind de inteligența și de voința omului; toate celelalte –*

boala, bogăția, buna reputație – trebuie să-l lase indiferent; omul trebuie să-și câștige un autocontrol și o perfectă stăpânire de sine în fața vicisitudinilor sorții. Scopul pe care și-l propunea învățătura învățătura lui Epictet era stimularea personalității morale a omului printr-o perfectă dominare a condiției sale fizice. Libertatea constă în exercitarea a ceea ce stă sub puterea omului (opinie, sentiment, dorință, aversiune). **Suportă și abține-te** (de a încerca să acționezi împotriva a ceea ce nu stă în puterea ta) – aceasta este și deviza lui Epictet.

Înainte de Epictet, elementele etice ale stoicismului au fost expuse, la Roma, de **Seneca** (cca 4 î.H. – 6. d. H.), preceptorul lui Nero – care, acuzându-l de conspirație împotriva sa, l-a silit să își taie venele. Opera filosofică a lui Seneca este în cel mai înalt grad implicată în practicarea vieții morale; aceasta cuprinde 121 de **Scrisori către Lucilius** și numeroase tratate de morală (**Despre mânie, Despre viața fericită, Despre binefaceri, Despre blândețe** ș.a.). tragediile sale, în număr de 9 – și care urmăresc în fond același scop de edificare morală atunci când înfățișează în mod subliniat ororile personajelor, luate din lumea legendelor grecești – au avut o mare influență asupra teatrului occidental, mai ales asupra tragediei clasice franceze; așa după cum filosofia lui Seneca a avut o influență remarcabilă și asupra începuturilor creștinismului.

Alături de stoicism, școala care s-a bucurat de o foarte bună primire în lumea romană a fost epicureismul, doctrină expusă magistral într-o capodoperă a literaturii antice și universale, în poemul filosofic (operă de un mare și constant succes până în sec. VI d.H.), succes reeditat apoi și în operele umaniștilor Renașterii), **Despre natura lucrurilor** a lui Titus Lucretius Carus (cca 96 – 55 î.H.).

Departate de indiferența (nu lipsită de egoism) a stoicilor, Lucrețiu suferă văzând relele din jurul său, –, pe cei care varsă sângele cetățenilor pentru a-și spori propriile lor bogății, aviditatea de a dubla averile prin acumularea omorurilor peste omoruri, cruzimea bucurându-se de tristul spectacol al funeraliilor unui frate”. Impresionat de această stare de

mizerie morală în care trăiesc oamenii, filosoful vrea să-i ajute, să le procure măcar liniștea și seninătatea sufletească.

*Succesul egal în lumea romană al epicureismului și al stoicismului este caracteristic nu numai pentru afinitățile acestor doctrine cu caracterul și cu concepția de viață a romanilor, ci și pentru preferința lor pentru eclectism – modalitate corespunzând spiritului lor eminentemente practic. Singurul filosof latin care n-a făcut nici o concesie acestui gust eclectic a fost Lucrețiu). Cel care a ilustrat această metodă de a combina elemente luate din sisteme de gândire diferite a fost omul politic, oratorul latin cel mai strălucit, scriitorul și filosoful **Marcus Tullius Cicero** (106 – 43 î.H.).*

*Opera lui Cicero, alimentată de o erudiție imensă, a servit în primul rând la difuzarea temelor filosofice grecești în limba latină. Intenția primordială a sa a fost de a face accesibilă cititorilor latini gândirea filosofică greacă; și prin aceasta, de a-i convinge de marea importanță, atât educativă, cât și practică, a filosofiei. În această activitate de divulgator, Cicero mai are și meritul de a fi dat terminologiei filosofice grecești echivalențe latine care s-au păstrat până azi. Autor a numeroase opere – de politică, de retorică, de filosofie, discursuri, corespondență, – Cicero a scris într-un stil limpede și elegant importante opere de filosofie morală (**Despre îndatoriri, Despre prietenie, Despre bătrânețe, Tratatul Despre supremul bine și supremul rău**) în care, sub formă de dialog, interlocutorii expun și discută concepțiile epicureică, stoică, platonice și aristotelice privind binele suprem pe care îl poate aduce oamenilor fericirea; opere caracteristice pentru eclectismul lui Cicero, care caută să-și constituie un punct de vedere folosindu-se de elemente ale unor sisteme atât de diverse.⁷⁰*

⁷⁰ id., *ibid.*, p. 765

ROMA - MEDICINA

Un capitol demn de toată atenția din istoria științei Romei antice este **medicina**. **Roma** a fost cel mai puternic și mai vast imperiu al Antichității, un conglomerat de populații, popoare, etnii. Pe lângă cultul curățeniei, preluat de la greci și dus până la nivelul de cult, romanii au preluat cunoștințe medicale de la diferite popoare, imperii, țării, dar și modelul unor practici medicale care stârnesc și astăzi admirația, în plină modernitate:

*După o lungă perioadă de medicină patriarhală (cu fond magico-religios și cu o metodă terapeutică bazată pe plante și pe infuzii) – și după ce a mai fost introdus la Roma și cultul grec al zeiței Asclepios, devenit Aesculap – în jurul anului 200 î.H., romanii au venit în contact cu medicina greacă. Primii medici erau sclavi sau liberiți proveniți – ca și medicii mai târziu – din Grecia sau din țările Orientului elenistic. Cu toată opoziția înverșunatului Cato Censorul (autorul unui tratat **Despre medicina domestică**), au continuat să vină la Roma medici greci, cu o pregătire superioară, cărora – pe baza unei legi promulgate de Iulius Caesar, în anul 46 î.H. – li s-a acordat cetățenia romană.*

*Cu o jumătate de secol înainte, însă, se fondase la Roma (de către Asclepiade din Prusa) prima școală medicală, căreia i-au urmat apoi altele, bazate pe doctrine medicale diverse. Printre cei mai renumiți medici, autori de tratate remarcabile (scrise în general în limba greacă) se numărau Soranos din Efes, Arethaios din Capadocia (cu ale sale lucrări despre cauzele simptomele și tratamentul maladiilor acute), Coelius Aurelianus (a cărui operă **Despre bolile acute și bolile cronice** rămâne și azi o lucrare interesantă), Rufus din Efes – autor a 40 de lucrări cunoscute și de medicii arabi de mai târziu – și chirurgul militar Dioscoride, care a scris o vastă operă de farmacologie, a analizat structura ochiului și a fixat o terminologie medicală care în parte este folosită și în zilele noastre. Octavianus Augustus a înființat o școală oficială de medicină, care a funcționat mai bine de trei secole (lecțiile se țineau în limba greacă).*

Începând din sec. al II-lea d.H., la Roma existau și medici de casă, sau medici cu cabinete particulare, sau medici militari, sau medici (pe cartiere) care făceau vizite la domiciliu. Existau, firește, medici specialiști – dentiști, oftalmologi, chirurghi etc. Se organizase și un sistem de asistență socială, în cadrul căruia medicii erau salariați de stat, iar cetățenii săraci erau consultați și tratați gratuit.

Printre cei mai renumiți enciclopediști romani a fost și Aulus Cornelius Celsu (sec. I î.H.) care, deși nu era medic de profesie, a scris tratatul intitulat **Despre medicină** – cea mai valoroasă operă medicală a antichității greco-romane, după lucrările lui Hippocrat și cele ale medicului grec Galenos. Folosind o documentație vastă Celsus a descris cu o surprinzătoare precizie simptomele bolilor, mijloacele terapeutice, chirurgia abdomenului și – pentru prima oară în istoria medicinei – operația de cataractă.

Cel mai mare medic al antichității, după Hipocrat, a fost Galenos din Pergam (130 – cca 200 d.H.), chemat de împăratul Marcus Aurelius la Roma, unde a rămas mai bine de 20 de ani. Aici a practicat și și-a scris majoritatea operelor, al căror număr trece de 500. Ca medic, Galenos (sau Galenus) a scris opere de introducere în medicină și de istoria medicinei, de anatomie, de fiziologie, de etiologie, de diagnostic, terapeutică, chirurgie oculistică, otologie, farmacologie, igienă și dietetică. În domeniul anatomiei, de pildă, Galenos a descris oasele, mușchii și nervii (în special cranieni) cu o uimitoare precizie. Ca fiziolog, a excelat în domeniul sistemului nervos; în privința funcțiilor măduvei spinării, observațiile sale au rămas valabile până la începutul sec. al XIX-lea. Dar concluziile lui Galenos în fiziologieau fost denaturate de concepția sa metafizică, iar în biologie, de raționamentul abstract. În materie de terapie Galenos – urmând prescripțiile hipocratice – prefera profilaxia și regimul alimentar, băi, masaje, mișcare, gimnastică, precum și mijloace curative (sau medicamentoase), care să distrugă elementul provocator al bolii. Galenos a

*avut o influență considerabilă, timp de un mileniu și jumătate, asupra viitorului medicinei europene.*⁷¹

⁷¹ id., *ibid.*, p. 762

FILOSOFIA. MEDICINA GETO-DACĂ

Una dintre legendele cele mai puternice care circulă despre geto-daci este aceea potrivit căreia Zalmoxis, emblemă a gândirii geto-dace, zeu și conducător al acestora, în același timp, ar fi fost discipol al lui Pitagora. În această postură, el și-ar fi însușit deprinderea de a „vindeca” întâi spiritul, și apoi trupul, omul fiind văzut, atât din punct de vedere filosofic, cât și medical, ca un tot ca o unitate. Să mai spunem, de asemenea, că izvoare antice confirmă faptul că geto-dacii aveau cunoștințe temeinice de „medicină populară”, cunoscând foarte bine farmacia plantelor, și aplicând-o avizat și eficient.

O imagine a preocupărilor și cunoștințelor de natură filosofică și științifică ale daco-geților o oferă, în lucrarea sa despre geți, istoricul Iordanes – care, printre altele, scria că marele preot Deceneu i-a instruit (pe daci) în aproape toate ramurile filosofiei, căci el era în aceasta un maestru priceput. El i-a învățat morala (...) i-a instruit în științele fizici (...) i-a învățat logica, făcându-i cu mintea superiori celorlalte popoare (...) demonstrându-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor și toate secretele astronomice, și cum crește și scade orbita Lunii, și cum globul de foc al Soarelui întrece măsura globului pământesc, și le-a expus sub ce semne cele 346 de stele trec în drumul lor cel repede de la răsărit și până la apus, spre a se apropia sau îndepărta de polul ceresc.

Cunoștințele empirice ale geto-dacilor în materie de medicină sunt atestate – printre altele – și de descoperirea (de către I.H.Crișan, într-o locuință din Sarmisegetuza) a unei adevărate truse medicale, conținând o pnesetă de bronz, un bisturiu de fier, cinci borcănașe de argilă – în care se păstrează substanțele medicamentoase – și o placă formată din cenușă vulcanică (provenind dintr-un vulcan mediteranian) care, răzuită și aplicată pe răni sau ulcerații, servea ca absorbant și cicatrizant. Piese

metalice ale trusei (datând din sec. I î.H.) erau desigur – la fel ca bucata de cenușă cicatrizată – importate.

Pe de altă parte, medicul grec Dioscoride (sec. I d.H.) ne-a transmis o listă lungă, de 42 de plante medicinale – cu numele lor în limba dacică – folosite de daco-geții care le cunoșteau proprietățile curative. – De asemenea, putem presupune că daco-geții practicaau tratamentul balnear și cura cu ape minerale. La acestea se adaugă și preocupările de igienă publică, complicatele operații chirurgicale, atestate arheologic (cel puțin, cazul aceluși craniu din sec. II – I î.H., descoperit la Poiana, care poartă urma unei trepanații cicatrizate).

Dar dincolo de aceste practici empirice și situându-se deasupra lor, orizontul cunoștințelor medicale ale daco-geților se lărgeste până la a firma o concepție medicală: aceea potrivit căreia, în tratamentul unei afecțiuni care atinge un anumit organ, trebuie să se țină seama atât de starea organismului în întregul lui, cât și de factorul psihic al bolnavului. În acest sens, este semnificativă mărturia lui Platon, referitoare la getul Zalmoxis, pe care îl consideră un personaj cu o existență istorică reală: **Zalmoxis (...) ne spune că după cum nu trebuie să încercăm a îngriji ochii fără să ținem seama de cap, nici capul nu poate fi îngrijit neținându-se seamă de corp, tot astfel trebuie să-i dăm îngrijire trupului dimpreună cu sufletul; și iată pentru ce medicii greci nu se pricep la cele mai multe boli; pentru că ei nu cunosc întregul pe care-l au de îngrijit. Dacă acest întreg este bolnav, partea nu poate fi sănătoasă.**⁷²

⁷² id., *ibid.*, p. 798

BIBLIOGRAFIE

Davy, Marie-Madeleine, *Enciclopedia Doctrinelor Mistice*, Timișoara, Editura Amarcord, 1997

Drimba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, București, Editura Tehnică și Științifică, 1984

Petrescu, Nicolae, *Primitivii*, București, Editura Saeculum, București, 2003

Ruby, Christiann *Istoria filosofiei*, București, Editura Corint, 2003

Teodorescu, Mihai, C., *Filosofia nemuririi*, București, Editura Vega, 2001